

1917-1918'DE KAFKASYA'DAKİ BAZI SİYASİ VE ASKERİ GELİŞMELERİN İŞİĞİ ALTINDA, BAĞIMSIZLIK, YOLUNDAKİ GÜRCİSTAN VE BERLİN GÜCÜ KOMİTESİ'NİN BU KONUDAKİ ÇALIŞMALARI

Yrd.Doç.Dr.Selami KILIÇ*

1917 yılında Rusya'da meydana gelen ve tüm dünyayı sarsan sosyal çalkantular bir milleter mozayiki görünümündeki Kafkasya'da da önemli siyasî gelişmelerin başlangıç noktası oldu.

Şubat İhtilâli ile birlikte Rusya'daki Çarlık rejimi yıkıldı ve böylece üçyüz yıllık Romanov hanedanının, onunla birlikte de Rus monarşisinin sonu gelmiş oldu. Sovyet yetkilileri ile Duma temsilcileri arasında yapılan görüşmeler sonucunda ilk "Geçici Hükümet" kuruldu. Demokratik seçimle oluşacak Kurucu Meclis'in toplanmasına kadar tüm yetkiler "Geçici Hükümet"te toplanacaktı. Yeni rejimin ilk işi, tüm Rus vatandaşları üzerinden dinî ve millî temellere dayalı kısıtlamaları kaldırmak oldu. Diğer yandan, nüfusun Rus olmayan etnik gruplardan oluşturduğu bölgelerde yerel halkın temsilcilerine, yerel yönetimde daha çok söz hakkı tanıyan yeni idari anlayış süratle gündeme getirildi¹.

"Geçici Hükümet"in ilk günlerde almış olduğu kararlar arasında; Polonya, Baltuk eyaletleri ve Ukrayna'ya "Selfdetermination-Selbstbestimmungsrecht" (kendi mukadderatını tayin etme hakkı) garantisinin verilmesi de vardı². Zaten Şubat İhtilâli'nden hemen sonra Çarlık İmparatorluğu'nun tam bağımsızlık talebinde bulunan bölümleri sadece Finlandiya ve Polonya oldu. 1917'den önce bu iki ülkede millî bağımsızlık talebinden çok millî özerklik talebi ağırlık basıyordu. Ancak, Şubat İhtilâli Rusya'da patlak verdiği andan itibaren millî bağımsızlık talebi hızla gelişti³.

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

1 Tadeusz SWIETOCZOWSKI, Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı 1905-1920, İstanbul, 1988, s.123.

2 Georg SCHEUER, Oktober 1917-Die Russische Revolution, Hannover, 1967, s.21-22.

3 E.H.CARR, Bolşevik Devrimi I (1917-1923), Çeviren: Orhan SUDA, İstanbul, 1989, s.264.

kelimenin cazibesi başta Rus İmparatorluğu'nun batı bölgeleri olmak üzere Transkafkasya denilen bölgede de millî bağımsızlık taleplerinin yükselmesinde en önemli etken oldu.

Hem millî hareketi körükleyen hem de Rusya'nın denetimi felce uğratan Şubat İhtilâli, uzun süren bir karışıklıklar ve kaos dönemine yol açtı. Bununla birlikte, eski Çarlık İmparatorluğu'nun hiçbir yerinde, millî ilkelere ilişkin bir çözüm ilk bakışta, Transkafkasya'dakinden daha az umut verici ve daha az uygulanabilir görünmüyordu. Eylül 1917'de Tiflis'de düzenlenen bölgesel Kafkasya Bolşevikleri Kongresi, Kafkasya halklarının çeşitliliği, nüfusça az oluşları ve birbirine karışmışlığı gözönünde tutulduğunda, Kafkasya milliyetleri için "ne ayrılmanın ne de federal devletler oluşturmanın" önerilebileceği sonucuna varmıştı⁴.

Şubat İhtilâli'nden sonra ülke genelinde yaşanan büyük kargaşa ve düzenin bir türlü sağlanamaması üzerine Rusya'da ikinci bir ihtilâl daha patlak verdi. Lenin ve Troçki yönetimindeki Bolşevik partisi bir hükümet darbesiyle "Geçici Hükümeti" (Kerenski)'yi devirerek iktidarı ele geçirdi⁵. Birkaç gün içinde başta Moskova olmak üzere Rusya'nın belli başlı şehirlerinde devlet idaresi Bolşeviklerin eline geçti. Böylece Rusya'da Sovyetler (Şuralar) sistemine dayanan, bir rejim kurulmaya başlandı. bu sistemin en yüksek organı Lenin'in başkanı olduğu "Halk Komiserleri Sovyeti (Sovnarkom)" idi⁶.

İhtilâlin yapıldığı gün Petrograd (Petersburg)'da "Sovyetlerin" II. Kongresi yapıldı ve ihtilâlin ikinci günü bu kongre de, Lenin tarafından hazırlanmış olan "Barış Dekreti" oybirliği ile kabul edildi⁷. Savaşan devletlerin hükümetlerine ve halklarına bir mesaj niteliğinde olan barış dekreti Sosyalist Sovyet iktidarının dış politikasındaki ilk adımıydı⁸ ve gizli diplomasinin feshedildiği hakkındaki

4 CARR, Bolşevik Devrimi I. s.311-312.

5 Isaac DEUTSCHER, Troçki-Silahlı Sosyalist, I, Türkçesi: Rasih GÜRAN, İstanbul, 1969, s.366; Leo TROTZKI, Mein Leben, Berlin, 1930, s.307-315; Georg von RAUCH, Geschichte der Sowjetunion, Stuttgart, 1969, s.64-77; Richard KOHN, Die Russische Revolution-in Augenzeugenberichten-, Berlin, 1967, s.340-400; Alexander F.KERENSKI, Die Kerenski Memoiren, Hamburg, 1989, s.439-463.

6 Akdes Nimet KURAT, Türkiye ve Rusya, Ankara, 1990, s.325-326.

7 Dokumentü Vneşney Politiki SSSR, I, Moskova, 1957, Vesika No.2, s.11-14; Henri BARBUSSE, u.a. Der Kampf der Sowjet-Union um den Frieden, Eine Dokumentensammlung (1917-1929), Berlin, 1929, s.23-25; Henri BARBUSSE, The Soviet Union and Peace (1917-1929), New-York, s.22-25.

8 Winfried BAUMGART, Deutsche Ostpolitik 1918 von Brest-Litowsk bis zum Ende des Ersten Weltkrieges, Wien-München, 1966, s.14.

açıklamasıyla da şimdiye kadar ki milletlerarası politika tarihine tamamiyle bir yenilik getirdi⁹. Bolşevikler bu dekretle, "Self-determinataion" ilkesini savunurlarken, asıl hedef olarak, Bolşevik nazariyelerinin benimsetilmesini amaçlamışlardı. Barış dekreti samimi olmaktan çok uzaktı ve herşeyden önce propagandaya yönelik bir girişimdi. Zaten sonraki Sovyet siyaseti de barış dekretinde belirtilen prensiplere taban tabana zıt olduğunu gösterecektir.

Yeni Sovyet Hükümeti tarafından yayınlanan dekret ve beyannamelerde Rusya'da yaşayan milletlerin haklarından da söz edilmekteydi. Nitekim, Halk Komiserler Sovyeti Başkanı Lenin ile Milletler Komiseri Stalin imzalarıyla 2/15 Kasım 1917'de yayınlanan "Rusya'da Yaşayan Halklara İlişkin Haklar Beyannamesi"nin 2.maddesinde şöyle deniliyordu: "Tüm ayrılma ve bağımsız bir devlet oluşturma hakları da dahil olmak üzere Rusya'da yaşayan halkların serbestçe kendi kendilerini idare edebilme hakkının tanınması."¹⁰ Bu beyanname ile Bolşevikler Rusya'da yaşayan milletlere kendi geleceklerini bizzat kendilerinin belirlemesi hakkını tanıyor, hatta isterlerse onların Sovyet Rusya'dan ayrılıp, bağımsız olabileceklerini de ifade ediyorlardı.

Bu beyannameye göre, Rusya'daki milletler, Çarlık Rusyası'nın bir türlü halledemediği "milletler problemi"ni bir çırpıda çözmüş oluyordu. Yani ahalinin yarısından fazlasını oluşturan "gayr-ı Rus" milletlere hürriyet ve hatta istiklâl hakkı tanınmış oluyordu. Halbuki ne Lenin ve ne de Stalin, hiçbir zaman, Rusya'daki milletlere gerçek anlamda bir hürriyet ve istiklâl tanımak ve bunun neticesinde Rusya'yı parçalamak niyetinde değildiler. "Milletlerin Hakları Beyannamesi"nin de, tıpkı "Barış Dekreti" gibi, tamamen siyasî, mahiyette olup, sırf propaganda maksadı ile kaleme alınmış vesikalardan biri olduğunu, sonraki gelişmeler açıkça göstermiştir¹¹.

"Sovnarkom" kendisine destek sağlamak gayesi ile propaganda yönü kuvvetli beyannameler yayınlamaya devam ediyordu. İşte bunlardan biri de "Rusya'nın ve

9 Günter ROSENFELD, Sowjetrussland und Deutschland (1917-1922), Berlin, 1960, s.1-2.

10 Dokumentü Vneşney..., I, Vesika No.3, s.14-15; Richard G.HOVANNISIAN, Armenia on the Road to Independence 1918, Berkeley and Los-Angeles, 1967, s.95; D.J.KIRAKOSYAN, Zapatnaya Armeniya v godı pervoy Miravoy Vaynu, Erivan, 1971, s.433; Mir Yacoub, Le Problème Du Caucase, Paris, 1933, s.149-151.

11 KURAT, Türkiye ve Rusya, s.329-330.

Doğu'nun Tüm Ezilen Müslüman Emekçilerine" yapılan çağrıdır¹². Rusya'nın ve Doğu'nun Müslüman halklarına seslenen, ihtilâli ve onun meşrû hükümetini desteklemelerini isteyen, dinî ve millî duygulara hitap eden bu beyanname; "Çarlar ve Rusya'nın zalimleri tarafından ayaklar altında ezilen Rusya Müslümanlarının, bundan sonra inanç ve geleneklerinin çiğnenmeyeceği, millî ve kültürel kurumlarının tamamen serbest olacağı, kimsenin onlara dokunmayacağı, millî hayatlarını özgürce örgütleyebilecekleri" ilân ediliyordu¹³. Ancak, "Milletlerin Hakları" prensibinin Rusya lehinde nasıl kullanıldığı daha sonra anlaşılacaktı. İlk bakışta çon insanca olan ve kulağa hoş gelen "Milletlerin Hakları" prensibini aradan iki yıl geçmeden Bolşevikler pek yüzüstücesine çiğneyecekler ve İmparatorluğun Rus olmayan milletlerinden güçleri yetkilerini bilindiği gibi birer birer yeniden tahakkümleri altına alacaklardı¹⁴. Bolşeviklerin, yayınlanan dekretlerden çok kısa bir süre sonra, Rusya'da yaşayan ve Sovyetlerden ayrılmak isteyen milletlere karşı uyguladıkları sindirme politikası, "Sovyet Tezi" ile yani, "Sovnarkom"un ilân ettiği ilhaksız-tazminatsız barış ve milletlerin kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi" prensipleriyle bağdaşmadığı gibi, onların bu "Sovyet Tezini" nasıl yorumladıklarını ve uyguladıklarını açıkça ortaya koymaktaydı.

Rusya'daki sosyal çalkantılar; uzun bir siyasî belirsizlikten sonra Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmeleri, Sovyet rejiminin kurulması ve Sovyetlerin yayınladığı dekretlerde "kendi mukadderatını tayin etme hakkı"nın "Milletlerin Hakları Beyanname" ile de Rusya'da yaşayan milletlere ve hürriyet ve hatta bağımsızlık haklarının tanınması -tüm aldatmacı görünümüne rağmen- Transkafkasya hakları arasında -Azerîler, Gürcüler ve Ermeniler- milliyetçilik ve dolayısı ile bağımsızlık fikirlerinin önlenemez bir biçimde artmasına sebep oldu.

Rus "İhtilâlcileri" arasında Gürcüler ve Ermeniler önemli bir rol oynamaktaydılar. Rus "Menşevik"lerinin liderleri arasında özellikle Gürcüler başta geliyordu. Tseretelli, Çheidze, Gegeçkori, Jordanya, Mdievani, Çhenkeli gibi Rus Sosyalist hareketinde en ön safta bulunan Gürcü "Menşevikleri", Kafkas milletlerinin siyasî ve askerî hareketleri üzerinde etkili rol oynamışlardı. Şubat İhtilâli'nden hemen sonra Petrograd'da kurulan ve "Geçici Hükmet" ile yan yana kendi başına bir hükümet olan "Amele ve Asker Mümesssilleri Şurası (Sovyet)"nın

12 Dokumentı Vneşney... I, Vesika No.18, s.34-35; Der Kampf der Sowjet-Union um den Frieden, s.23-30; Vakıf, 2 Kânûn-ı Sâni, 1334, Nr.73.

13 SWIETOCHOWSKI, Rus Azerbaycanı, s.140-141.

14 Yusuf Hikmet BAYUR, Türk İnkılâbı Tarihi, III, Kısım:4, Ankara, 1991, s.114.

ilk başkanı Gürcü Menşeviği Çheidze olmuştu. Menşevik partisi Tiflis'de ve Gürcülerin yoğun olduğu sahalarda kuvvetli bir örgüt haline getirilmişti. Fakat "Bolşevikler" safında da Gürcülerden çok kimse vardı; Jozef Djugaşvili (Stalin) ve Ordjonokidze en tanınmışlarındandı¹⁵.

Şubat İhtilâli'nden hemen sonra, Transkafkasya'da Gürcü Menşeviklerin öncülüğünde, Rusya'nın demokratik ve federal bir cumhuriyet olacağı inancıyla Kafkas milletleri harekete geçmişlerdi. "Geçici Hükümet" tarafından Petrograd'daki temsilcilerden bir "Transkafkasya Komitesi" (OZAKOM-Osobiy Zakafkazskiy Komitet) oluşturularak Tiflis'e gönderildi¹⁶.

"Ozakom" başlangıcından itibaren, Transkafkasya milletlerini yeterince temsil edemediği ve halkın güvenini kazanma konusunda başarısızlığa uğradığı için eleştirilere hedef oldu. Dahası çoğalan ve güçlerini kullanma konusunda sabırsızlık gösteren siyasal örgütler, önce "Ozakom"un otoritesiyle çatışmaya girdiler, ardından da onu etkisiz hale getirdiler¹⁷.

Bolşeviklerin Ekim İhtilâli ile Petrograd'da iktidarı ele geçirmelerini "Ozakom" onaylamadı¹⁸. Bunun üzerine Tiflis'deki komite ve parti örgütlerinin birlikte yaptıkları bir toplantıda Transkafkasya için ayrı bir idare kurulmasına karar verilerek, 15/28 Kasım 1917'de "Transkafkasya Komiserliği" (Zakavkazskii Komisarjat-Zakavkom)nin kurulduğu ilân edildi¹⁹. "Zakavkom" Transkafkasya'nın

15 KURAT, Türkiye ve Rusya, s.458.

16 KURAT, Türkiye ve Rusya, s.459; SWIETOCHOWSKI, Rus Azerbaycanı, s.123-124.

17 SWIETOCHOWSKI, Rus Azerbaycanı, s.124.

18 Ayrılma yolundaki Transkafkasya'nın geri kalan kesiminde Bolşevik darbesine tepki, Bakû'de hakim olan tutumun tamamen karşıtı oldu. Kafkasların ötesinde gerçek güç odağı olan Tiflis'de, Menşeviklerin ağır bastığı Sovyet Bölge Merkezi, Bolşeviklere karşı çıktı, karşı devrime yardımcı olmakla bu tutumunu gösterdi. Gerçekte Sovnarkom, Bakû dışında Transkafkasya'nın hiçbir yerinde tanınmadı. Müslüman olmayan belli başlı partiler için artık Rus Merkezi Hükümeti yok sayılmakla birlikte, yine de Rusya ile bağlarını iyice gevşetmek istemiyorlardı. Bu aşamada, Gürcü Menşevikler hâlâ samimi olarak milliyetçiliğe karşıydılar ve geleceklerini Rus siyasal hayatı içinde görmekteydiler (SWIETOCHOWSKI, Rus Azerbaycanı, s.147).

19 Dokumentu i Materialı po Vneşney Politike Zakavkazya i Gruzii, Tiflis, 1919, Vesika No.6, s.7-8. Mart 1917'de kurulan Transkafkasya Komitesi'nin yerini 28 Kasım 1917'de Transkafkasya Komiserliği aldı. Bu komiserlik Petrograd'daki Sovyet Hükümeti'ni tanııyordu. Fakat Rusya'dan da ayrılmak istemiyordu. bu durum Türk-Sovyet ilişkilerinde siyasî birtakım belirsizliklere sebep oldu (Gotthard JAESCHKE, "Der Turanismus der Jungtürken-zur Osmanischen Aussenpolitik im Weltkrieg-", Die Welt des Islams, Bd.23, Heft. 1/2, Leipzig, 1941, s.22).

Rusya'dan ayrılmasının ilk adımı oldu, özerklik ilân etti; beş ay sonra da bağımsızlık ilân edecekti. Ama o zaman ilk adımdan bağımsızlık değil Bolşevik olmayan Sovyet iktidarının kurulması kastedilmekteydi²⁰.

Böylece Ekim Devrimi'nin ilk sonucu, 15/28 Kasım 1917'de Tiflis'de bir "Transkafkasya Komiserliği"nin kurulması oldu. Yetkisi, ustaca bir düzenleme sayesinde, Petrograd Kurucu Meclisi'ne Transkafkasya illerinden seçilmiş temsilcilerle, farklı bölgeler tarafından aynı oranda seçilmiş yedek temsilcilerin oluşturduğu Transkafkasya meclisinden kaynaklanan bu komiserlik, feshedilen Rus iktidarı yerine kendi otoritelerini kurmayı uman Azeri önderler, Gürcü toprak sahipleri ve millî özelemler besleyip geleceğin yönetici sınıfını oluşturmayı uman radikal Gürcü aydınlar arasında güçlkle oluşturulan bir koalisyonun somutlaşmasıydı. Bu, yapısı ve yönelimi bakımından Gürcü ağırlıklı bir kuruluştur. Başkanı radikal Gürcü politikacı Gegeçkori idi. Komiserlik başlangıçta, bir hükümet kurmaya ya da Transkafkasya'nın bağımsızlığını talep etmeye kalkışmadı. "Transkafkasya devrimci demokrasisi" adına 18 Kasım/1 Aralık 1917'de yayınladığı ilk bildiri de, "Rus devrimince ilân edilen milliyetlerin kayıtsız şartsız kendi kaderlerini tayin hakkı"nı dile getiriyor, fakat yalnız Kurucu Meclis Petrograd'da toplantıya çağrılıncaya kadar otorite talebinde bulunuyordu. Bununla birlikte komiserliğin bakış açısı, esas itibariyle Bolşevik aleyhtarıydı. Kurucu Meclis'in dağıtılmasından sonra, Rusya Sovyet Hükümeti'ni tanımayı reddetmesi de, iddiaları ne olursa olsun, ona de facto bir bağımsızlık statüsü veriyordu²¹.

Gürcü Ermeni ve Azerbaycan temsilcilerinden merkezi Tiflis olmak üzere oluşturulan "Transkafkasya Komiserliği" geçici bir hükümet görünümündeydi ve Petrograd'daki Sovyet Hükümeti'ni tanımadığını ilân etmekle beraber, Rusya ile bağlarını büsbütün kesmiş değildi; kendisini Büyük Rus Cumhuriyeti'nin bir parçası olarak görüyordu. Bolşevik iktidarının çok sürmeyeceğine inanılmakta ve yakında toplanması gereken "Rusya Kurucu Meclisi"nde Rusya'yı ilgilendiren bütün meselelerin meşrû yollarla çözüme kavuşturulacağı beklenmekteydi.

Bolşeviklerin 5/18 Ocak 1918'de Petrograd'da toplanan "Kurucu Meclisi" zor kullanarak dağıtılmaları üzerine²², bu yolda beslenen bütün ümitler boşa çıktı.

20 SUNY, Bakû Komünü, Rus Devriminde Milliyet ve Sınıf, Ekim 1990, İstanbul, s.175-176.

21 CARR, Bolşevik Devrimi I, s.312.

22 KERENSKİ, Memoiren, s.487-488; Kurucu Meclis'in dağıtılması, Gürcü Menşeviklerin gözünde Transkafkasya ve rakipleri olan Bolşeviklerin idaresindeki

Bununla birlikte Transkafkasya Komiserliği yine de kendisinin Rusya'nın bir parçası olduğu görüşünü korudu. Ancak merkezde Sovyet Hükümeti ile ilişkilerini kesti. Ayrıca Kurucu Meclise seçilen temsilcilerden oluşmak üzere 10/23 Şubat 1918'de bir Diyet Meclisi (Seym) meydana getirildi²³. Bu Meclis Transkafkasya Komiserliği'nin en yüksek yürütme organı oldu. Komiserlik Seym'de alınan kararları uygulamakla yükümlüydü. Gerek Komiserlik ve gerek Seym'de Gürcü Menşevikler önder rolündeydiler; hem Komiserliğin hem de Seym'in başkanı Gürcülerdi.

"Transkafkasya Komiserliği" içinde her üç millet, yani Gürcü, Ermeni ve Azeri kendi işlerinde tamamiyle bağımsızdılar. Bunlardan her biri kendi çıkarlarına en uygun gördükleri tarzda millî örgütlerini kurmuşlar ve millî gayelerini gerçekleştirmek yolunu tutmuşlardı. Bu üç milletin millî hedefleri çoğu zaman birbirine aykırıydı; dolayısı ile "Komiserlik" gerçeklerden uzak ve bir zorunluluk altında meydana gelmiş olan bir organ görünümündeydi. Her üç millet de kendisini destekleyecek bir kuvvet bir büyük devlet arayışı içindeydi. Ermeniler, ne olursa olsun, Rusya'ya veya İtilâf Devletlerine dayanmak arzusundaydılar. Gürcüler ise, ya Rusya ile Almanya veya İngiltere'yi destek edinmek niyetindeydiler. Azeriler, doğaldır ki Türkiye'den başka bir destek bulamayacaklarına inanmışlardı. Bu şartlar ve zihniyet içinde "Transkafkasya Komiserliği"nin durumunun sağlam olmaktan çok uzak olduğu ve ilk büyük sarsıntıda bu "Konfederasyon"un dağılacağı kesindi²⁴.

Yukarıda da değinildiği gibi "Transkafkasya Komiserliği" "Gürcü, Ermeni ve Azerilerin zoraki birlikteliği, bu üç milletin güçlkle oluşturdukları bir koalisyon görünümündeydi ve "Komiserliği" temsil eden bu üç millet, ilk fırsatta kendi bağımsız devletlerini kurmak için devamlı bir arayış içindeydiler.

Nitekim, daha "Komiserlik" oluşturulmadan birkaç ay önce, 26 Temmuz 1917'de Berlin Millî Gürcü Komitesi (Surguladse, Georg Keresselidse, Matschabelli, Tseretcheli [Creteli]) İttifak Devletleri hükümetlerine bir muhtıra göndererek, Gürcistan'ın tam bağımsızlık arzusunda olduğunu bildirdi. Müttefik Devletler Gürcistan'ın bağımsızlığını ve onun geçici hükümetlerini tanıyacaktı. Gizli tutulması kaydı ile Millî Komite'ye derhal tatmin edici bir cevabın verilmesi gerekiyordu ve İttifak Devletleri Gürcü Komitesi'nin bu muhturasını aynı doğrultuda

Rusya arasındaki son bağın da koparılması demektir (SWIETOCHOWSKI, Rus Azerbaycanı, s.151).

23 Z.AVALOF, *Nezavisimost Gruzii v Mejdunaradnoy Politiki*, Paris, 1924, s.31; YACOUB, *Le Problème Du Causcase*, s.104.

24 KURAT, *Türkiye ve Rusya*, s.462-463.

cevaplamayı düşünüyordular. 18 Ekim'de Avusturya-Macaristan Parlamentosu Berlin'in nasıl bir cevap vermeyi düşündüğünü "Hohenlohe" (Kontluk-Prenslik)'den sormaktaydı. Bu sıralarda Transkafkasya'da bir takım kıpırdanmalar gözlemleniyor ve bölgenin önemli siyasî gelişmelere gebe olduğu gittikçe belirginleşiyordu. Avusturya-Macaristan'ın Berlin'deki diplomatı Larisch, Gürcü hareketlenmesinin son haftalarda hissedilir derecede arttığını ve tüm hazırlıkların bir ihtilâl havası estirdiğini Viyana'ya bildirilmekteydi. Hareketin başlamasıyla birlikte Tiflis'deki Millî Komite bir müddet daha beklemeyi ve herşeyden önce Gürcistan, Kuzey Kafkasya ve Dağıstan'dan oluşacak Federatif Cumhuriyetin bağımsızlığının İttifak Devletleri tarafından tanınması güvencesini elde etmeyi istiyordu. Öte yandan Komite, özellikle, ülkenin Türkler tarafından olası bir işgaline karşı teminat almak arzusundaydı. Tiflis'den Stockholm'e gelen Millî Gürcü Komitesi'nin bir üyesinin raporlarından anlaşıldığına göre, Ermenistan'da bulunan Rus ordusu ihtilâlcî propagandalardan oldukça fazla etkilenmiş ve artan firarlar yüzünden ordu mevcudu çok azalmıştı. Hem bağımsız -Ortodoks Kilisesi'nden ayrı- bir Gürcü kilisesinin kurulması hem de Kiev'deki Milletler Kongresi'nde Gürcülerin, Gürcistan'ın bağımsızlığı için hazırlıklar yapılması yönündeki açıklamaları Kafkasya'daki bağımsızlık eğilimlerinin gittikçe arttığının bir göstergesiydi. Kafkasya'daki bu hareketlenmeler üzerine, Alman Hükümeti, Berlin Millî Gürcü Komitesi'ne, eski Rus toprakları sınırları içinde bağımsız bir devlet kurmaları ve İmparatorluk Hükümeti ile resmi ilişkilerde bulunabilmeleri halinde böyle bir Kafkas devletini tanımaya hazır olduğu yolunda açıklama yaptı. Türk Hükümeti bu açıklamaya katıldığını sözlü olarak açıkladı. Viyana ise Millî Komite'ye benzeri bir bildiri göndermek arzusundaydı. Nitekim 16 Kasım 1917'de Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Prens Czernin Alman Hükümeti tarafından yapılan açıklamayı benimsediğini, Viyana'nın da aynı görüşte olduğunu Millî Gürcü Komitesi'ne bildirdi.

Dışişleri Bakanı Nesimi Bey, Gürcü muhturasına, Berlin ve Viyana'nın verdikleri cevabı uygun bulduğunu açıkladı. Fakat o, "eski Rus toprakları sınırları içinde kurulacak bağımsız bir Kafkas devletinin tanınması" cümlesinden endişe duymaktaydı. Çünkü, bu düşünce, öteden beri Türk topraklarında "özerk" devletler kurmak niyetinde olan İtilâf Devletlerine bir dayanak noktası olabilirdi. Bu yüzden "reconnaître (tam bağımsızlık)" kelimesinden kaçınılması gerekiyordu. 19 Aralık 1917'de Prens Czernin, Türk Hükümeti'nin Alman açıklamasına benzer yazılı bir açıklamada bulunduğunu bildirmekteydi. Ancak, Türkiye, Berlin Kongresiyle

kaybedilen Türk topraklarını; Kars, Ardahan ve Batum şehirlerini geri almak istiyordu. Bu arada, Matschabelli ve Georg Keresselidse'nin 5 Aralık 1917'de Wesendonk'a gönderdikleri bir yazıya, 17 Aralık 1917'de Alman Hükümeti adına Freiherr von dem Bussche karşılık verdi ve "eğer Kafkasya'da Rus İmparatorluğu'nun sınırları içinde bağımsız bir devlet oluşturulur ve İmparatorluk Hükümeti ile resmi kanallardan ilişkiler kurulursa "bu devletin Alman Hükümeti tarafından tanınacağı yolunda Millî Gürcü Komitesi'ne yazılı bir taahhütte bulundu"²⁵.

Tüm bu yazışmalar ve yapılan açıklamalar gözönünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin ilk başlardaki Kafkas politikasının açık ve belirgin olmadığı anlaşılıyordu. Gerçi Türkiye Kafkasya'nın bağımsızlığı konusunda müttefikleriyle aynı görüşleri paylaşmakta ise de, bu konuda birtakım endişelerinin olduğu da seziliyordu. Türkiye bu çekincesinde hiç de haksız değildi ve Kafkasya'daki bazı siyasî ve askerî gelişmeler Türkiye'nin bu endişesinin yersiz olmadığına göstergesiydi.

11 Ocak 1918'de Alman Genel Karargâhı'ndaki Yabancı Ordular Şubesi'ne ulaşan bir telsiz telgraf, Transkafkasya Komiserliği'nin bağımsızlık yolunda ilk adımlarını atmaya başladığını gösteriyordu. Diğer taraftan 15 Ocak 1918'de Alman Dışişleri Bakanlığı'na ulaşan bir raporda; Rus işgali altında bulunan "Türk Ermenistanı"²⁶ndaki Ermenilere, "Sovnarkom" tarafından "Selfdetermination" hakkı -orduların geri çekilmesi, bir Ermeni Halk Milisi'nin kurulması, Ermeni muhacir ve mültecilerinin herhangi bir engelle karşılaşmaksızın geri dönebilmeleri, Ermeni Halk Mümessilleri Şurası (Sovyeti) adı altında geçici bir idarenin kurulması'nın tanındığı bildiriliyordu²⁷.

Tüm bu olumsuz gelişmelere rağmen, ayrılma yolundaki Transkafkasya'nın siyasî ve askerî hareketleri üzerinde etkili rol oynayan Gürcüler, Türkiye'nin Gürcistan'ın bağımsızlık yolunu tıkamayacağından emindiler. Nitekim, Avusturya-Macaristan Konsolosu Kwiatkowski 28 Kasım 1917'de; "Trabzon ve Samsun'daki Gürcü Komitesi'nin başkanı ve daha sonra Berlin'deki Gürcü Komitesi'nin güvenilir

25 Wolfdieter BIHL, Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte, Teil II, Die Zeit der Versuchten Kaukasischen Staatlichkeit (1917-1918), Wien-Köln-Weimer, 1992, s.32-33.

26 Bolşevik Ermenilerin "Türk Ermenistanı" olarak isimlendirdikleri Rus işgali altındaki Türk topraklarına, yani Doğu Anadolu vilayetlerini kapsayan bölgeye, Ruslar ve Batılı devletler tarafından da "Türk Ermenistanı" adı verilmektedir.

27 BIHL, Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte II, s.231.

adamı Pierre Sourgouladze (Peter Surguladse)'nin İstanbul'daki son izlenimleri sonucunda, bağımsız veya özerk bir Gürcistan için öncekine nazaran daha elverişli şartların oluştuğuna inandığını" Samsun'dan yazıyordu²⁸. Aslında Türkiye, millî hareketlenmeleri körükleyen ve Rusya'nın denetimini felce uğratan Şubat İhtilâli'nin uzun süren bir karışıklıklar ve kaos dönemine yol açmasını, tarihi bir fırsat olarak görüyor ve bağımsızlıklarını ilân etmeleri yolunda Kafkas halklarına büyük bir gizlilik içerisinde önerilerde bulunuyordu. Başkumandanlık Vekâleti tarafından tüm ordu komutanlıklarına gönderilen bir talimatnâme²⁹ yukarıdaki tesbitin ne derece doğru olduğunu göstermektedir: "Cephede bulunan Ruslar arasındaki ecnebi unsurlarla müzâkerât cereyan ederse, ilân-ı istiklâl için şimdi fırsatın ellerinde olduğu kendilerine ifhâm edilebilir. Ancak asıl Rus kıtaatının bu cereyandan haberdar edilmesi su'-i tefehhüm uyandıracığından bu hususta büyük ihtiyat lâzımdır..."

Daha öncede belirtildiği gibi, merkezi Tiflis'de bulunan "Transkafkasya Komiserliği" Petrograd'daki Sovyet Hükümeti'ni tanımadığı ve bağımsız hareket etmekte olduğu iddiasındaydı. Bununla birlikte kendisini Rusya'nın bir parçası olarak gören bu hükümetle, Türkiye'nin siyasî ilişkilerde bulunması kaçınılmazdı. Esasen 5/18 Aralık 1917'de Türkiye ve Transkafkasya Komiserliği arasında Erzincan Mütarekesi'nin imzalanması³⁰ ile Türkiye, Kafkasya'daki bu yeni idareyi hukuken tanımış oluyordu.

Bu arada Transkafkasya Komiserliği'nde hakim unsur olan Gürcüler ve Ermeniler bağımsızlıkları yolunda kendilerini destekleyecek büyük devlet arayışlarını sürdürürlerken, İngilizler de bunları Rusya'dan koparmak ve kendi taraflarına çekmek için Kafkasya'da büyük çaba gösteriyorlardı. Gürcülere savaşı devam ettirmeleri halinde büyük miktarda para teklifinde buldukları gibi, Ermenilere de oluk oluk İngiliz parası akmakta ve bu paralarla oluşturulan bir Ermeni kolordusu silahlandırılmaktaydı. Transkafkasya'da bulunan bu Ermeni kolordusu hem Gürcülerin hem de Azerilerin bağımsızlık hareketlerini engellemekteydi³¹. Rusya

28 BIHL, Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte II, s.230.

29 Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı Arşivi, A.4/3671, Kıs.2901, D.417-, F.1-2.

30 ATASE, A.4/1933, Kıs.2697, D.284-88, F.1-3; Dokumentı i Material..., Vesika No.14, s.18-23; Mehmetzâde Mirza BALA, Milli Azerbaycan Hareketi, Ankara, 1938, s.113; Tülay DURAN, "Bolşeviklerin Osmanlı Devleti ile Yaptıkları İlk Anlaşma", BTTD, Sayı:37, (Ekim 1970), s.18-20.

31 Harold Cosack an Wesendonk, Berlin, den 19.Januar 1918, Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes, Armenian, R.14098, Bd.49, Türkei Nr.183.

ise, bağımsızlık peşinde koşan bu milletlerin Rusya'dan ayrılmamaları için büyük gayret gösteriyor ve özellikle Ermenileri koruyor görünerek Kafkaslarda Rus hegemonyasını kurmaya çalışıyordu. Fakat Rusya'nın bunu gerçekleştirebilmek için askerî kuvveti yoktu. Çünkü, Kafkas Cephesi çökmüş ve Rus askerleri siperlerini terketmeye başlamışlardı. Ayrıca bölge artık Petrograd'dan değil Tiflis'den yönetilmekteydi.

Osmanlı Devleti Kafkasya'daki siyasî gelişmeleri yakından izlemekte ve bunu çok iyi değerlendirmesi gerektiğinin farkındaydı. Fakat Kafkaslardaki siyasî belirsizlik devam etmekte ve bir zorunluluk altında meydana gelmiş olan konfederasyonun kısa süre içinde dağılacağı tahmin olunmaktaydı. Ancak, Türkiye her ne olursa olsun Transkafkasya Komiserliği'nin bağımsızlığını tanımaya ve böylece Rusların Kafkasya'ya hakim olmalarını engellemeye kararlıydı. Yukarıda da belirtildiği gibi, Zaten Türkiye Erzincan Mütarekesini imzalamakla Transkafkasya Komiserliği'ni bir hükümet olarak tanımış oluyordu. Bu defa Enver Paşa, Tiflis'e bir heyet göndermek ve adı geçen hükümet hakkında daha fazla bilgi edinmek niyetindeydi. III.Ordu Komutanı Vehip Paşa, Enver Paşa'nın bu isteğini o sıralarda Kafkas kuvvetlerinin komutasını fiilen elinde tutan Gürcü Generali Odişelidze'ye 9 Ocak 1918'de bir yazı ile bildirdi³². Diğer taraftan Enver Paşa, 12 Ocak 1918'de Vehip Paşa'ya bir telgraf göndererek, Transkafkasya Komiserliği'nin Brest-Litovsk barış görüşmelerine davet edilmesini istedi³³. Vehip Paşa, Enver Paşa'nın bu arzusunu 16 Ocak 1918'de General Odişelidze'ye bildirdi ve Transkafkasya Komiserliği'ni resmen barış görüşmelerine davet etti³⁴. Stefanos Yerasimos'a göre, bu Tiflis'dekilere atılan bir çengeldi, çünkü o tarihte kendileri bile bağımsız olduklarını iddia etmemişlerdi³⁵. Aslında Kafkas Hükümeti temsilcileri bağımsızlık iddiasında bulunmuşlar ve hatta Petrograd'daki Bolşevik Hükümeti'ni tanımadıklarını bağımsız hareket etmekte olduklarını söylemişlerdi. Ancak, kendisini Rusya'nın bir parçası olarak kabul eden Transkafkasya Hükümeti henüz nasıl bir bağımsızlık istediğini belirleyememiş ve dolayısı ile Türk tekliflerine kaçamak cevaplar vermişti.

32 ATASE, A.4/3671, Kıs.2905, D.433-, F.32; Dokumentı i Materialı..., Vesika No.15, s.24-25.

33 ATASE, A.1/2, Kıs.340, D.1366-406, F.1-48.

34 Dokumentı i Materialı..., Vesika No.34, s.52.

35 Stefanos YERASIMOS, Türk-Sovyet İlişkileri (Ekim Devriminden "Milli Mücadele"ye), İstanbul, 1979, s.17.

Transkafkasya Hükümeti'nin kararsız tutumuna rağmen, Türkiye bu hükümetle siyasî ilişkiler kurmaya kesinlikle kararlıydı ve bunun sağlanması için de büyük çaba gösteriyordu. Enver Paşa'nın bu konuda çeşitli politik taktiklerin tecrübe edilmesini istemesi ve birtakım girişimlerde bulunulmasını arzu etmesi, muhtemel bir Gürcü-Ermeni yakınlaşmasına, daha doğrusu Türkiye'ye karşı bir Gürcü-Ermeni ittifakına meydan verilmemesi düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. Çünkü, bu sıralarda Kafkasya'da Gürcü-Ermeni yakınlaşmasından ve hatta bir Gürcü-Ermeni askerî ittifakından bahsedilmekteydi. Dolayısı ile Türkiye, Ermenilerin dahil edilmeyecekleri bir Kafkas cumhuriyetinin kurulması fikrini benimsiyor ve bunun gerçekleşmesi için de gayret gösteriyordu³⁶.

Bu askerî ve siyasî gelişmelerin yanı sıra, Transkafkasya Hükümeti'nde önder rolünde bulunan Gürcüler ,Kafkasya'da tamamiyle müstakil hareket etmekte ve Gürcistan'ın bağımsızlığı için çalışmaktaydılar. Öte yandan Şubat İhtilâli'nden hemen sonra başlayan millî birliklerin oluşturulması hareketi Kafkaslarda da kendini göstermiş, gerek Ermeniler ve gerekse Gürcüler Tiflis'de askerî birlikler oluşturmaya başlamışlardı. Bunların dağıtılan Rus ordusunun yerini alacağı ve Türkiye'ye karşı bir tehdit oluşturacakları düşünülmekteydi.

Gürcüler vakit kaybetmeden barış görüşmelerine başlamak arzusundaydılar ve liderlerinin politik kabiliyetlerine güvenerek, Almanların teveccühünü ve Türklerin de himayesini sağlayacaklarına inanıyorlardı. Onların bu şekilde davranmalarının nedeni hiç de büyük sayılmayacak bir millî orduya sahip olmalarından kaynaklanıyordu³⁷. Gürcülerin ancak onbin kişilik bir askerî kuvveti bulunuyordu. Fakat Tiflis'deki Rus harp malzemesi Gürcülerin eline düştüğünden, silah ve malzeme bakımından Gürcüler en iyi durumda idiler. Bu Ermeni ve Gürcü birliklerinin harp kabiliyeti bakımından fazla değerleri yoktu ve Çarlık Rusyası ordusunun yerini tutmaları söz konusu olamazdı. İhtilâlden sonra, disiplinsiz Rus birliklerinin yerini alan Ermeni ve Gürcü askerleri, böylece Türk ordusunun karşısına dikilmişlerdi³⁸.

Diğer taraftan olası bir Türk tehdidine karşı Kafkasya'da siyasî pazarlıklar yapılmakta ve bir Ermeni-Gürcü yakınlaşmasından söz edilmekteydi. Nitekim, Vehib

36 Der K.Botschafter an Auswärtiges Amt, Konstantinopel, den 28. Januar 1918, PA-AA, Armenien, R.14098, Bd.49, Türkei Nr.183.

37 W.E.D. ALLEN-PAUL MURATOFF, 1828-1921 Türk Kafkas Sınırlarındaki Harplerin Tarihi, Ankara, 1966, s.427.

38 KURAT, Türkiye ve Rusya, s.463-464.

Paşa Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderdiği telgrafında, Ermeni ve Gürcülerin temas halinde olduklarını ve bir askerî ittifak yaptıklarını yazmaktaydı³⁹. Bernstorff da bu ittifakı doğrulamakta ve Ermenilerin Gürcülerle, hem Bolşevik Hükümeti'ne hem de Türklere karşı siyasî ve askerî bir ittifak yaptıklarını Alman Dışişleri Bakanlığı'na bildirmekteydi. Bu ittifaka göre; Ermeniler Kafkasya'daki bazı topraklarını Gürcistan'a terk ediyor ve buna karşılık Gürcüler de Türk toprakları dahil olmak üzere bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasını onaylıyorlardı⁴⁰. Kâzım Karabekir Paşa ise bu konuda şunları yazmaktaydı: Trabzon'u isteyen Gürcüler şimdi bu isteklerinden vazgeçmişler ve sadece Batı Kafkasya ile yetinmişlerdir. Ermeni ve Gürcülerin Müslümanlar aleyhine ittifak yaptıkları zannedilmektedir⁴¹. Kafkasya'daki bu Ermeni Gürcü yakınlaşması dışında, Gürcülerin Müslüman ahaliye karşı zulüm ve baskı yaptıklarına dair haberlerde Başkumandanlık Vekâleti'ne ulaşmaktaydı. Bernstorff, 11 Şubat 1918 tarihli bir telgrafında konu ile ilgili olarak şunları yazmaktaydı: "Enver Paşa dünkü komite toplantısında, Fransız subaylarının yönetimindeki Gürcüler tarafından Müslümanlara karşı yapılan mezalimler hakkında bilgi vermiştir."⁴²

Gürcüler bağımsız bir Gürcistan için çaba gösteriyor ve Almanya'nın desteğini de sağlamaya çalışıyordu. Berlin'de bulunan bir Gümrü komitesi Alman desteğini elde etmek için siyasî girişimlerini sürdürüyordu. İşte bu sıralarda, Gürcistan'a ait meselelerin de barış görüşmelerinde ele alınması için Almanya'dan Gürcü Komitesi adına Türk Hükümeti'ne bir muhtıra vermesi istendi⁴³. Ancak, Almanların bu isteği yerine getirmeleri beklenemezdi. Çünkü, hem Kafkasya'daki siyasî vaziyet belirsizliğini korumakta hem de Almanya Türkiye'nin böyle bir isteği kabul etmeyeceğini çok iyi biliyordu. Nitekim, Brest-Litovsk'daki Alman delegesi von Rosenberg, Kafkasya'daki siyasî belirsizliğin devam ettiğini, Gürcülerin evvela hükümetleri ile temasa geçmeleri ve oradaki siyasî durum hakkında sağlıklı bilgiler aldıktan sonra, kendi ülkeleriyle ilgili meseleleri bizzat kendilerinin takip etmeleri

39 ATASE, A.4/3671, Kıs.2909, D.452-17, F.2,102; A.1/1, Kıs.153, D.682-380, F.4.

40 Der K.Botschafter an Auswärtiges Amt, Konstantinopel, den 28 Januar 1918, PA-AA, Armenien, R.14098, Bd.49, Türkei Nr.183.

41 Kâzım KARABEKİR, Doğu'nun Kurtuluşu, Erzurum, 1990, s.55.

42 Der K.Botschafter an Auswärtiges Amt, Pera, den 11. Februar 1918, 1918, PA-AA, Armenien, R.14098, Bd.49, Türkei Nr.183.

43 Die K.Botschaft an Ausw.Amt, Pera den 20. Dezember 1917, PA-AA, Kaukasus, R.11041, Bd.10, Russland No.97 a.

gerektiğini Alman Dışişleri Bakanlığı'na yazmaktaydı⁴⁴. Almanların bu kesin tavırlarına rağmen, Gürcü Komitesi Kafkas meselesinin Brest-Litovsk barış görüşmelerinde dile getirilmesi ve meselenin Gürcistan lehine halledilmesi için Almanya nezdindeki girişimlerini devam ettiriyordu. Gürcü Komitesi Başkanı Georg Maçabelli 23 Ocak 1918'de Alman Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir yazısında şöyle diyordu: "Muhterem Baron, Gürcü komitesi aşağıdaki yazıdan Ekselansları, Dışişleri Bakanı von Kühlmann'a bilgi vermenizi istirham ediyor. Eğer Ekselansları barış görüşmelerinde Kafkas meselesini bu şekilde dile getirecek olursa, Gürcü Komitesi bundan büyük memnuniyet duyacaktır.

"Bu girişimin yeni Kafkas Hükümeti'nde tesirsiz kalmayacağını ümit ediyoruz. Troçki'nin Kafkas meselesi hakkındaki cevabı da birçoklarının uyanmasını ve harekete geçmesini sağlayabilir. Mösyö Troçki sadece meselenin mefhûmuna ustalıkla cevap vermekle kalmamış aynı zamanda, Kafkasya'nın dahili vaziyeti ve Rus-Kafkas ordusu hakkında da bilgi vermiştir. Ancak, edinilen informasyona göre, bu bilginin doğru olmadığı anlaşılmıştır. Her ne kadar Kafkas ordusu barış kararı almışsa da, bu onun tamamen Bolşeviklerin emir ve nüfuzu altında bulunduğunu göstermez. Yeni hükümette bir tek Bolşevik temsilcinin dahi olmaması bunu doğrulamaktadır.

"Eğer yeni Kafkas Hükümeti tamamen Rusya'dan ayrılmamışsa, bu Rus ordusunun oradaki mevcudiyetinden ve çözüme kavuşturulması oldukça güç milliyet meselelerinden kaynaklanmaktadır. Hatta bu zorlukların şimdiden sonra daha da fazlalaşacağı tahmin edilmektedir. Bugüne kadar çok az ifade edilmiş olan dinî mesele de Kafkasya'da büyük huzursuzluklar meydana getirecektir. Şu anda Berlin'de bir Türk heyeti bulunmaktadır. Bu delegasyon Gürcistan'dan ve Kafkasya'nın Tatarlarla meskûn bölgelerinden gelen göçmenlerden oluşmaktadır. Bunlar, Türk çıkarları doğrultusunda hareket etmekte ve hem Gürcistan'da Müslümanların yaşadıkları arazileri -Batım dahil olmak üzere- hem de Tatarların, Kürtlerin ve Ermenilerin ikâmet ettikleri Kars ve Ardahan bölgelerini Türkiye'ye ilhak etmek için girişimlerde bulunmaktadırlar. Hatta bu komite Türk talebini bildirmek ve Rus Hükümeti'ni istekleri doğrultusunda etkilemek amacıyla Berlin'den Petersburg'a gitmek niyetindedir.

44 Der K.Gesandte an Auswärtiges Amt, Brest-Litowsk, den 21.Januar 1918, PA-AA, Kaukasus, R.11041, Bd.10, Russland No.97 a.

"Fakat delegasyon tarafından savunulan isteğin 'selfdetermination' prensibi ile uzaktan yakından hiçbir ilgisi yoktur. Bu Türk Komitesi'nin biricik amacı, Türkiye'nin 1877-1878 Türk-Rus harbinde Rusya'ya terketmiş olduğu arazileri yeniden ele geçirme arzusunu 'selfdetermination' ilkesinin kisvesi altına gizlemeye çalışmaktan ibarettir.

"Batum öteden beri bir Gürcü şehridir⁴⁵. Türk hükümdarlığı sadece eskiden Hıristiyan olan bir kısım halkın İslâmiyete geçmelerini sağlayabilmiştir. Ancak asırlardan beri Hıristiyan Gürcüler Batum'un idaresini ellerinde bulundurmüşlardır. Hatta uzun yıllar görev yapmış olan Belediye Başkanı (Fürst 'Prens' Andrinikoff) da aynı şekilde bir Hıristiyan Gürcüdür. Öte yandan Batum siyasî ve iktisadî bakımından Gürcistan'ın önemli bir parçası olup, Türkiye tarafından yapılacak her türlü saldırıya en sert bir şekilde karşı konulacaktır.

"Sizden tekrar, ekselemlarına bu hususlar hakkında bilgi vermenizi ve Alman Hükümeti'nin Türkiye üzerindeki nüfuzunu kullanarak, Kafkasya'da da 'selfdetermination' hakkının tanınmasını istirham ediyoruz. Ekselansları, Dışişleri Bakanı ve von Kühlmann dikkatini bizim meselemize de tevcih ederse, bundan büyük bir memnuniyet duyacak ve Almanya'ya minnetdar kalacağız⁴⁶.

45 Her ne kadar Gürcüler Batum'un öteden beri bir Gürcü şehri olduğunu savunuyorlarsa da, Brest-Litovsk barış görüşmelerinde Türkiye'yi temsil eden Berlin Büyükelçisi İbrahim Hakkı Paşa, 3 Mart 1918'de yaptığı konuşmasında; Rusların "üç sancak" hakkındaki asılsız iddialarını çürütmüş ve Elviye-i Selâse'nin Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeğini dile getirmiştir (Der K.Gesante von Rosenberg on Auswärtiges Amt Für den Herrn Reichkanzler, Brest-Litovsk den 4 März 1918, PA-AA, Russland: Friedensverhandlungen, R.22308, Bd.5, Russland Nr. 31 b.).

Hakkı Paşa, Kars, Ardahan ve Batum Sancaklarının bir Türk yurdu olduğunu, Türkiye'nin dört asır boyunca sahip bulunduğu bu bölgenin ilk defa 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında bir kısım harp tazminatına karşılık Rusya'ya terkedilmek zorunda kaldığını itiraz kabul etmez bir şekilde açıklamıştır. Bu toprakların Türkiye tarafından ilhak edilmeyeceğini, bura halkının "kendi geleceğini kendisinin belirleyeceğini", onların bağımsız olmak veya Türkiye ile birleşmek konusunda tamamen serbest bırakılacaklarını izah etmiştir (Wolfdieter BIHL, Österreich-Ungarn und die Friedenschlüsse von Brest-Litovsk, Wien-Köln-Graz 1970, s.116; BIHL, Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte, II, s.234; Max Rudolf KAUFMANN, "Kars, Erdehan, Batum (Eine Unterredung mit dem Türkischen Botschafter Hakki Pascha)", Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 12 März 1918, Nr.130).

46 Georgische Komitee an Auswärtiges Amt, Berlin, den 23. Januar 1918, PA-AA, Kaukasus, R.11041, Bd.10, Russland No.97 a.

Yine Georg Maçabelli 24 Ocak 1918 tarihli bir başka telgrafında, Zakafkasya (Transkafkasya) Hükümeti'nin Petersburg'daki Bolşevik Hükümeti'ni tanımadığını; Bolşevik delegelerin tüm Rusya adına konuşmaya yetkileri olmadığı, onlarla sürdürülmekte olan barış görüşmelerinden hiçbir netice çıkmayacağı, barışa Bolşeviklerin değil, Kurucu Meclis'in karar vereceği ve Kurucu Meclis'in derhal toplanması gerektiği şeklinde bir takım kararlar aldığını Almanya Dışişleri Bakanlığı'na bildirmekteydi. Georg Maçabelli bu telgrafında ayrıca, Transkafkasya Komiserliği'nde Bolşeviklerin temsil edilemediği ve dolayısı ile onların Kafkasya'da hiçbir rollerinin olmadığını ifade ettikten sonra, ilk Gürcistan Millî Kongresi'nde alınan kararlardan kısaca bahsetmekteydi: "Bu kararlara göre; "Gürcistan'ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı tanınacak, sınırları, Gürcistan'ın komşuları ile bu konuda anlaşmaya varıldıktan sonra belirlenecektir. Gürcistan'daki Müslüman Gürcüler ve diğer azınlıklar her türlü sosyal, kültürel, siyasî ve hukukî haklardan yararlanacaklardır. Acara'daki Müslüman Gürcüler geniş bir otonomiye sahip olacaklardır." Maçabelli devamla, Gürcistan Millî Kongresi'nin 23 Kasım/6 Aralık 1917'de Gürcistan Millî Meclisi'ni seçtiğini ve bu mecliste çeşitli milliyetlere ve dinlere mensup temsilcilerin bulunduğunu belirterek, şunları yazmaktaydı: "Berlin'de bulunan Türk Delegasyonu Başkanı ile yaptığım görüşmede bu gerçekleri dile getirdim. Türk Heyeti Başkanı bana hak vermek zorunda kaldı. Kars ve Ardahan'daki halkın da dışarıdan herhangi bir müdahale olmaksızın, kendi hür iradeleri ile geleceklerini belirlemeleri gerektiğini söyledim. Bu meseleler hakkında geniş açıklamalarda bulunmam istendiği takdirde, bunu memnuniyetle yerine getirmeye hazırım."⁴⁷

Almanya Dışişleri Bakanlığı'ndan Brest-Litovsk'da bulunan Alman temsilcisi von Rosenberg'e 28 Ocak 1918'de gönderilen yazıda ise; Berlin'e bir Türk heyetinin geldiğinden, bu heyetin bazı isteklerde bulunduğundan ve Gürcistan Bağımsızlık Komitesi Başkanı Fürst Georg Maçabelli'nin bu istekler karşısındaki düşüncelerinden söz edilmekteydi⁴⁸.

47 Fürst Georg Matschabelli an das Auswärtige Amt, Berlin, den 24. Januar 1918, PA-AA, Kaukasus, R.11041, Bd.10, Russland No.97.a.

48 "Siz sayın ekselanslarına, Batum, Kars ve Ardahan Müslümanlarının temsilcileri olarak Ahmet Paşa, Hasan Fehmi Efendi ve Bursa Mebusu Rıza Bey'in buraya gelmiş olduklarını ve tarafımdan karşılandıklarını bildirmekten şeref duyarım. Türk isteklerine Dışişleri Bakanı von Kühlmann'ın bu konudaki görüşlerini gözönünde bulundurarak, uygun bir cevap verdim. Aslında bu heyet Müslüman ahali adına Kars, Ardahan ve Batum'un Türkiye'ye geri verilmesini talep etmek üzere Petersburg veya

Gürcüler gerek Sadrazam Talat Paşa ve gerekse Kafkas Komitesi temsilcileri ile de görüşmeler yapmakta ve onların Kafkasya hakkındaki düşüncelerini öğrenmeye çalışmaktaydılar. Nitekim, yine von Rosenberg'e 4 Şubat 1918'de gönderilen telgrafta, Gürcü Komitesi Başkanı Georg Maçabelli'nin Talat Paşa ve Kafkas Delegasyonu temsilcileriyle yaptığı bir görüşmeden bahsediliyordu: Fürst Maçabelli, Sadrazam Talat Paşa ve İstanbul'dan Berlin'e gelmiş olan Kafkas Heyeti delegeleriyle bir görüşmede bulunduktan sonra, Geçici Gürcistan Hükümeti'ni ve Kafkas Tatarlarını barış görüşmelerine davet etmek için, İstanbul'dan bir ticaret gemisi ile birkaç Müslüman Gürcü'nün ve Gürcistan Bağımsızlık Komitesi'nin güvenilir bazı temsilcilerinin Batum'a gönderilmesi hakkında teklifte bulunduğunu ifade etmektedir. Bu görüşme esnasında Batum ve Acara'nın Türkiye'ye iadesinden bahsedilmedi, çünkü böyle bir talep, Türk-Gürcü yakınlaşmasına engel olabilirdi. Öte yandan Prens Maçabelli Ahmet Paşa ile Hasan Fehmi Efendi'ye oldukça ılımlı davranmış, Türklerin ve Gürcülerin Ermenistan'da ortak bir düşmanları bulunduğunu, bu yüzden her iki tarafında bağımsız bir Ermenistan'ın kurulmasını engellemelerinin çıkarları gereği olduğunu söylemiştir. Ancak, Gürcülerin bu konuda Türklerle işbirliği yapmaları için, Türkiye'nin önceden Gürcü topraklarından vazgeçtiğini belirtmesi gerekmektedir. Gürcülerin ise, Kars ve Ardahan'a karşı hiçbir ilgileri bulunmamaktadır⁴⁹.

Gürcistan Komitesi Başkanı Georg Maçabelli Brest-Litovsk'da bulunan Türk delegeleri ile görüşmelerini sürdürüyor ve Kafkasya'da bir Türk-Gürcü işbirliğinin sağlanmasına çalışılıyordu. Nitekim, Talat Paşa ile Georg Maçabelli arasında 4/5 Şubat 1918'de Varşova'da yeni bir görüşme yapılmış ve bu görüşmeler hakkında düzenlenen rapor 7 Şubat 1918'de Almanya Dışişleri Bakanlığı'na gönderilmişti⁵⁰.

Brest-Litovsk'a gitmek niyetindedir. Bundan kısa bir süre önce, Gürcistan Bağımsızlık Komitesi Başkanı Georg Maçabelli Kafkas Heyeti delegelerinin bu taleplerinin tüm Kafkasya'da bir infiâle sebebiyet vereceğine dikkatleri çekmiştir. Maçabelli ayrıca böyle bir talep karşısında, Kafkasyalıların, Lazistan ve Kürt toprakları için de 'selfdetermination' prensibinin uygulanması isteği ile ortaya çıkabileceklerini ve hatta bu isteğin Ermenilerin otonomi gayretlerini artırabileceğini ifade etmiştir." (Auswärtiges Amt an den Kaiserlichen Gesandten Herrn von Rosenberg, Berlin, den 28. Januar 1918, PA-AA, Kaukasus, R.11041, Bd.10, Russland No.97 a.).

49 Auswärtiges Amt an den Kaiserlichen Gesandten Herrn von Rosenberg, Berlin, den 4. Februar 1918, PA-AA, Kaukasus, R.11041, Bd.10, Russland No.97 a.

50 Fürst Georg Matschabelli an Ausw. Amt, Berlin, den, 7. Februar 1918, PA-AA, Kaukasus, R.11042, Bd.11, Russland Nr.97 a.

Maçabelli'nin bu raporunun bir nüshası bilgi edinilmek üzere Brest-Litovsk'a, Büyükelçi von Rosenberg'e ulaştırılmış ve Sadrazam tarafından çok iyi karşılanan Maçabelli'nin bundan büyük bir memnuniyet duyduğu belirtildikten sonra, Türkiye'nin Acara topraklarından vazgeçmesi halinde, Türkler ve Gürcüler arasında bir işbirliğinden söz edilebileceği ifade olunmuştu⁵¹.

Wolfdieter Bihl "Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte (İttifak Devletlerinin Kafkas Politikası)" adlı kitabında, Varşova'da yapılan bu görüşme hakkında şunları yazmakta idi: "4 Şubat 1918'de Talat Paşa, Büyükelçi Hakkı Paşa, İzzet Paşa ve Prens Maçabelli (Macabeli) Varşova'da bir görüşme yaptılar. 5 Şubat tarihli protokol Türkiye tarafından imza edilmedi. Talat Paşa, Türkiye'nin Acara ve Batum'da dahil olmak üzere Gürcistan'dan toprak talebinde bulunmayacağını söyledi. (Buna rağmen daha sonra Batum bölgesi pekâlâ Brest-Litovsk Barış Antlaşması'na dahil edildi.) Maçabelli hem bir Türk-Gürcü yakınlaşmasını gerçekleştirmek hem de Gürcistan Hükümeti'nin Türk görüşleri hakkında bilgilendirilmesi ve barış görüşmelerine katılmak üzere temsilcilerini tayin ile, Türkiye'ye göndermesini talep etmek için, yarı resmi, Türk-Gürcü delegelerinden oluşturulacak bir heyetin İstanbul'dan Gürcistan'a yollanmasını teklif etti. Gürcü delegeleri Gürcistan Komitesi'nin temsilcilerinden, Müslüman ve Hıristiyan Gürcülerden ve savaş esiri Gürcü subaylarından oluşturulacaktı⁵².

Maçabelli 20 Şubat 1918'de Almanya Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir telgrafta, Gürcistan'a gitmesine karar verilen heyetin vazifelerinden bahsetmekteydi⁵³.

51 Auswärtiges Amt an den Kaiserlichen Gesandten Herrn von Rosenberg, Berlin, den 8. Februar 1918, PA-AA, Kaukasus, R.11042,, Bd.11, Russland Nr.97 a.

52 BIHL, Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte, II, s.232. Avusturya-Macaristan'ın İstanbul'daki Büyükelçisi Pallavicini, Maçabelli'nin kendisine söylediklerini, 12 Mart 1918'de Viyana'ya yazmıştı: "Talat Paşa Varşova'da ona (şüphesiz Ukrayna ile barış anlaşmasının imzalanmasından önce) Batum'un Gürcistan'a bırakılacağına dair söz vermişti. Batum, Gürcistan için hayati bir meseleydi, çünkü Batum iyi durumda bulunan yegâne limanı idi (Poti Limanı kullanıma elverişli değildi). Maçabelli Müslümanların yaşadıkları Kafkas topraklarının ve Ermenistan'ın Türkiye'nin eline geçmesine karşı gelmemişti." (BIHL, Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte, II, s.233).

53 Gürcistan'a gönderilecek heyetin asıl vazifesi, İttifak Devletleri ile barış yapılması gerektiği hususunda, Gürcistan Hükümeti'nin dikkatini çekmek ve bunun gerçekleşmesi için gayret göstermektir. Heyet ayrıca, Gürcistan'ın diğer Kafkas halkları ile birlikte bağımsızlığını ilân etmesine ve Türkiye ile barış görüşmelerine

Bu arada Kafkasya'daki muhtemel siyasî gelişmeler ve Türkiye'nin harp tazminatı karşılığında Rusya'ya terketmiş olduğu "Elyiye-i Selâse" hakkında bazı görüşler ortaya atılmaktaydı: "Gürcülerin Batum'un Türkiye'ye bırakılmasına razı oldukları iddiası doğru değildir. Prens Maçabelli ile Varşova'da yapılan görüşmede güya Talat Paşa açıkça Türkiye'nin Batum'dan vazgeçtiğini belirtmiştir.

"Acara ve Batum'un Osmanlı askerleri tarafından işgaline Gürcüler şiddetle karşı koyabilirler. Alınan haberlere göre; Türkiye'nin Kafkaslarda yayılma siyaseti, Gürcüler tarafından kesinlikle reddedilmiştir. Tiflis'deki İngiliz Konsolosu olası bir Türk tehlikesi üzerine Ermeni ve Gürcülerle birlikte çok gayretli bir şekilde çalışmaktadır. Şimdiki Menşevik Kafkas Hükümeti ve Gürcistan'ın kesinlikle Rusya'dan ayrılmayacağı da unutulmamalıdır. Batum üzerindeki ısrarlı Türk taleplerini bu unsurlar boşa çıkarabilir. Öte yandan Gürcüler Kars ve Ardahan'ı Türklere terketmeye hazırlar."⁵⁴

Olaylar o kadar hızlı cereyan ediyordu ki artık Gürcistan'a bir heyet gönderilmesine gerek kalmadı. Nitekim, Bernstorff 23 Şubat 1918 tarihli yazısında diyordu ki: "Prens ve Prenses Maçabelli için yetkili askerî makamdan bir seyahât izni isteğinde bulunulmuştur. Fakat Kafkasya'daki vaziyet değişmiştir. Türk Hükümeti, Tiflis'deki Kafkas Hükümeti'nin barış görüşmelerine başlanılması teklifini kabul etmiştir."⁵⁵ Bu sırada Türk kitaları mümkün olduğu kadar

girişmesine hangi güçlüklerin engel oluşturduğunu, bunun üstesinden nasıl gelinebileceğini, Gürcistan'da ve Kafkaslarda siyasî durumun nasıl olduğunu tesbit edecekti. Heyetin bir diğer görevi de; o sırada Gürcistan'da siyasî üstünlüğü ellerinde bulunduran menşevik liderleri etkilemeye ve Gürcistan Bağımsızlık Komitesi'nin girişimlerini destekleyen ve diğer siyasî partilere her türlü maddî ve mânevî yardımda bulunmaya çalışmaktır (Fürst Georg Matschabelli an Ausw. Amt, Berlin, den 20. Februar 1918, PA-AA, Kaukasus, R.11042, Bd.11, Russland Nr.97 a).

54 23.2.1918, PA-AA, Kaukasus, R.11042, Bd.11, Russland Nr.97 a.

55 Bolşevik Hükümeti, Brest-Litovsk'da, Rusya'yı savaş dışı bırakmak için Batı Merkezi Devletleri ve Osmanlı Hükümeti ile görüşmeye başlamıştı. Kafkas Ardı Geçici Hükümeti (Transkafkasya Hükümeti), tereddüt geçirmekte olduğundan, Türkiye Hükümeti'nden üç gün mühlet istedi. Bu arada Vehîp Paşa, ikinci mektup yazarak 3 (16) Ocak 1918'de, Kafkas Ardı Geçici Hükümeti'ni Brest-Litovsk'da yapılan Barış Konferansı'na davet ediyor ve bu hükümete, Kafkas istiklâlinin tanınacağını da temin ediyordu. Kafkas Ardı Geçici Hükümeti, Brest-Litovsk'da, Bolşeviklerle yan yana oturmamak için, bu daveti kabul etmiyor ve Türkiye ile tek başına barış görüşmelerine başlamaya karar veriyordu. Ancak barış görüşmelerine daha yetkili bir hükümetin başlaması için, Kafkasya'da bütün Rusya Kurucu Meclisi'ne seçilen mebusları toplantıya çağırıyor ve istifa ederek Kafkasya "Seym" Meclisi'nin tayin

ilerleyecektir. Varşova'da hazırlanmış olan protokole nazaran, Sadrazam Talat Paşa, Türkiye'nin Batum'u talep etmeyeceğini söylemiştir. Fakat bunun doğruluk derecesi şüphelidir.

"Herşeyden önce, Ekselanslarından, yukarıda söz konusu edilen gelişmeler karşısında Maçabelli'nin bu seyahati arzu edip etmediği hakkında direktif istirham ediyorum. Maçabelli'nin böyle bir seyahata çıkması bana gereksiz görünüyor. Çünkü, Türk Hükümeti Tiflis'de görüşmelerde bulunduğu taktirde, Prens'in bu konuda hiçbir rolü olmayacaktır. Fakat Maçabelli Ekselanslarının arzusu ve Türk Hükümeti'nin izni ile barış görüşmelerine katılmak için Tiflis'e gitmek istiyorsa, bu tamamiyle ayrı bir meseledir. Ancak yine de bu konuyu, önce buradaki hükümetle müzakere etmem doğru bir davranış olur."⁵⁶

Bütün bu yazışmalar toplu bir şekilde değerlendirildiğinde denilebilir ki; Gürcüler bağımsız bir Gürcistan için her çareye başvurmuşlar, siyasî ve askerî birçok girişimlerde bulunmuşlardı. Hedeflerine ulaşmak için bir taraftan Almanya'nın desteğini sağlamaya çalışırken, diğer taraftan Türkiye ile işbirliği yapmaya, Türkiye'nin de yardım ve himayesini temin etmeye gayret gösteriyorlardı. Gürcüler durum neyi gerektiriyorsa ona göre hareket ediyorlar. Rusya'nın ve İtilâf Devletlerinin, özellikle İngiltere'nin de desteğini elde etmek gayesiyle siyasî girişimlerini sürdürüyorlardı. Önerilerine çıkan her fırsattan yararlanmaya çalışan Gürcüler, bir yandan Türkiye aleyhine Ermenilerle ittifak yaparken, diğer yandan Türkiye ile siyasî bir yakınlaşmayı arzuluyorlardı. Berlin'de bulunan Gürcistan Bağımsızlık Komitesi, Türk-Gürcü yakınlaşmasını temin etmek için yoğun bir çaba sarfediyordu. Türk delegeleri ile görüşmeler yapılıyor, bu hususta Alman Hükümeti'nin girişimlerde bulunması bekleniyordu. Görüşmeler esnasında taraflar birbirlerine birtakım taahhütlerde bulunuyorlar ve bir Türk-Gürcü işbirliğinin gerçekleşmesi hem Türklere hem de Gürcülere oldukça cazip geliyordu. Fakat Gürcüler, Ermeni-Gürcü ittifakını ve Kafkasya'daki Müslümanlara baskı ve zulüm yaptıklarını gizlemeye çalışırken, Türkler de Batum ve Acaristan hakkındaki

edeceği bir hükümete barış müzakerelerine girmek için imkân hazırlıyordu (Hüseyin BAYKARA, Azerbaycan İstiklâl Mücadelesi Tarihi, İstanbul, 1975, s.240). Mavâyı Kafkasya (Transkafkasya) Komiserliği Brest-Litovsk'a gitmekten imtina ederek, Türkiye ile doğrudan doğruya müzakereye karar veriyor ve Seym'in teşkil ettiği yeni hükümet Türkiye ile müzakereye girerek Türkiye ile Kafkasya arasında barışın sağlanmasına çalışıyordu (BALA, Milli Azerbaycan Hareketi, s.115).

56 Der K. Botschafter an Auswärtiges Amt, Pera, den 23.Februar 1918, PA-AA, Kaukasus, R.11042, Bd.11, Russland Nr. 97 a.

isteklerini açıkça ifade etmekten kaçınıyorlardı. Oldukça samimi bir hava içerisinde yapılan görüşmelerde, siyaset gereği tarafların karşılıklı olarak bazı taahhütlerde bulunmaları gayet tabii idi. Fakat, Talat Paşa'nın Varşova'daki müzakereler sırasında; "Türkiye'nin Batum'dan vazgeçtiği" şeklinde sözü bir taahhütte bulunduğu iddiadan başka birşey değildir. Çünkü, asırlardan beri bir Türk torağı olan ve 1877-1878 Osmanlı-Rus harbinde savaş tazminatı karşılığında Rusya'ya terkedilen Elviye-i Selâse'nin yeniden Türkiye'ye iade edilmesine gayret gösterenlerden biri de Sadrazam Talat Paşa'dan başkası değildi. Gerçi Gürcistan Bağımsızlık Komitesi Ahmet İzzet Paşa ile görüştüktan sonra Batum'dan vazgeçilmesi karşılığında Ermenilere karşı işbirliği teklif etmişti⁵⁷, fakat Türkiye'nin böyle bir taahhütte bulunması mümkün görülüyordu. Zaten siyasî durum böyle bir taahhüde gerek kalmayacak derecede hızlı cereyan etmekteydi.

1918 baharında oldukça önemli askerî ve siyasî gelişmelere sahne olan Kafkasya, tüm Avrupa ülkelerinin ilgisini çekiyor ve bu ilgi gün geçtikçe bir çıkar kavgasına dönüşüyordu.

Türkiye ise, Kafkasya ile uzun bir geçmişe dayanan siyasî, tarihî ve kültürel bağlarını koparmak istemiyor ve bu yüzden Kafkasya'daki siyasî ve askerî gelişmeleri yakından izliyor, hatta olayları arzusu doğrultusunda yönlendirmeye çalışıyordu.

Dolayısıyla Türkiye Transkafkasya Komiserliği (Hükümeti) ile iyi ilişkiler kurmak ve barış yapmak istiyordu. Bu isteğini bir kaç defa dile getirdi ve hatta onu Brest-Litovsk Barış Konferansı'na davet etti. Fakat Kafkas Komiserliği Rusya ile tüm bağlarını koparmadı veya koparmak istemedi. Komiserlik Petrograd'daki Sovyet Hükümeti'ni inanmadığını ilân etmesine ve daha sonra merkezdeki Sovyet Hükümeti ile ilişkilerini kesmesine rağmen yine de kendisinin Rusya'nın bir parçası olduğu görüşünü koruyordu. Böylece kendisini bağımsız hükümet gibi hareket etmeye hazır görmeyen Transkafkasya Komiserliği Türkiye'nin barış teklifi karşısında kararsızlık gösteriyor ve işi sürüncemede bırakmaya çalışıyordu.

Ancak olaylar o kadar hızlı cereyan ediyordu ki Transkafkasya Komiserliği'nin artık barış konusunda kesin kararını vermesi gerekiyordu. Nitekim, Ermenilerin işgal bölgesindeki Türklere baskı ve zulüm yapmaları üzerine, meseleyi önce resmî yollardan çözmeye çalışan ve Ruslardan bu gibi hareketlere meydan verilmemesini isteyen, ancak bundan herhangi bir sonuç alamayan Türk Hükümeti barış

57 Çankaya Cumhurbaşkanlığı Atatürk Arşivi, A.I-d, D.4, F.15-21.

görüşmelerinin kesintiye uğratılmasını iyi değerlendirerek 12 Şubat 1918'de Vehip Paşa'ya taarruz emrini verdi. Türk kuvvetleri kısa süre içinde işgal altında bulunan bazı yerleri ele geçirerek ileri harekâtını sürdürüyordu.

Bunun üzerine, Transkafkasya Komiserliği Türkiye'ye barış teklifinde bulundu ve görüşme yeri olarak da Tiflis'i önerdi⁵⁸. Yapılan barış önerisinden Mebusan Meclisi'nde de söz edildi ve bu konuda bir açıklama yapan Dışişleri Bakanı Ahmet Nesimi Bey, "bu müracaatı tabii kemâl-i ehemmiyetle nazar-ı dikkate aldık ve hemen icabeden teşebbüsâtın icrâsından da geri kalmadık" dedi⁵⁹. Türkiye bu barış önerisini olumlu karşılmasına rağmen, cevap vermekte acele etmedi. Teklifin kim tarafından ve ne maksatla yapıldığını anlamadan Kafkasya Hükümeti'nin sınırlarını ve etki sahasını tanımadan böyle bir sonu belirsiz bir maceraya atılmak istemedi. Önce ön görüşmelerin yapılmasını ve bunun için Tiflis'e bir heyet gönderilmesini uygun gördü⁶⁰.

10/23 Şubat 1918'de Tiflis'deki Transkafkasya Seym'i barış işini görüşmek ve müzakere yerini belirlemek için toplandı. Uzun ve oldukça tartışmalı geçen görüşmelerden sonra, şu karar alındı: "Transkafkasya Komiserliği Türkiye ile barış görüşmelerinde bulunmak için en uygun yer olarak Trabzon'u seçmiştir. Türk Hükümeti bunu kabul etmezse, Komiserlik bir başka tarafsız yeri önerebilir. Temsilcilerimiz 17 Şubat/2 Mart 1918 günü akşamı Trabzon'a gideceklerdir⁶¹.

Transkafkasya Seym'i'nin almış olduğu bu karar Türk Hükümeti'ne bildirildi. Fakat 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Barışı'nın imzalandığı ve Kars, Ardahan ve Batum'un Türkiye'ye bırakıldığı haberi Tiflis'e ulaşınca Kafkas Hükümeti bu olayı şiddetle protesto etti ve Türkiye ile barış görüşmelerine başlayacak heyetin seyahati durduruldu⁶². Bütün mesele: Kars, Ardahan ve özellikle Batum'un elde bulundurulmasıydı ve buraların Türkiye'ye bırakılmasına engel olmak isteniyordu.

Fakat, Türkiye Brest-Litovsk'da elde edilen avantajları kaybetmek niyetinde değildi ve bu siyasî başarısını Transkafkasya Hükümeti'nin de onaylamasını istiyordu. Vehip paşa 25 Şubat/10 Mart 1918'de Kafkas Orduları Başkomutanlığı'na

58- ATASE, A.4/3671, Kls.2921, D:159-510, F.1-39.

59- Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, II/3, İçtima senesi: 4, Ankara, 1991, s.442.

60- ATASE, A.4/3671, Kls.2909, D:452-17, F.2-72.

61- Dokument i Material..., Vesika No.41, s.62-66.

62- Wirkl. Leg.Rat Schüler an Auswärtiges Amt, Brest-Litowsk, den 4.März 1918, PA-AA, Friedensverhandlungen mit Russland in Brest-Litowsk, R.22060, Bd.24, Russland. Pol. Nr.1; SUNY, Bakü, Komünü, s.254.

bir telgraf göndererek, Brest-Litovsk Antlaşması'nın imzalandığını, Kars, Ardahan ve Batum'un Türkiye'ye bırakıldığını bildiriyor ve bu bölgenin ne zaman Türkiye'ye geri verileceğini soruyordu⁶³. Vehip Paşa'nın bu yazısı üzerine işin ciddiyetini kavrayan Kafkas Hükümeti, Türkiye ile barış görüşmelerine başlamaya hazır olduğunu ve temsilcilerinin Trabzon'da bulunduğunu bildirdi⁶⁴. Türkiye Kafkas meselesini barış yolu ile çözmek ve Brest-Litovsk Antlaşması'nı Kafkas Hükümeti'ne de kabul ettirmek için temsilcilerini Trabzon'a gönderdi.

Almanya'nın yardım ve destek sözlerine güvenerek, ileride bağımsızlıklarını ilân edecek olan Gürcüler⁶⁵, başta Almanya olmak üzere diğer İttifak Devletlerinin de Trabzon Barış Konferansı'na katılmalarını istiyordu. Zaten Kafkas petrolü Almanların iştahını kabartıyor ve Almanya, hem Kafkas petrolünden hem de diğer yeraltı zenginlik kaynaklarından yararlanmayı düşünüyordu. Dolayısıyla Almanya Kafkaslılarla yapılacak barış görüşmelerine katılmak istiyordu. Ancak, Gürcülerin bu teklifini ve Almanların bu isteğini Türkiye'nin nasıl karşılayacağını dikkate alınması gerekiyordu. Türkiye'nin bu meseleyle yaklaşımını öğrenmesi için de Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi görevlendirildi⁶⁶. Alman Büyükelçisi Bernstorff bu konu ile ilgili olarak birtakım görüşmeler yapmış ve edindiği izlenimlerini Almanya Dışişleri Bakanlığı'na bildirmişti. Ona göre, Türkiye, Almanya'nın görüşmeler katılmasını memnuniyetle karşılamakta, fakat Avusturya-Macaristan'ın hele Bulgaristan'ın müzakerelere katılmalarını istememektedir⁶⁷.

Sonuçta ne Almanya ve ne de diğer İttifak Devletleri barış görüşmelerine katılmadılar. Ancak Almanya'nın bu görüşleri ilgi ile izlediği de bir gerçektir. Çünkü, Türkiye'nin Kafkas ya'da istediği gibi hareket etmesini istemiyordu. Aynı zamanda Kafkasya petrolü hem Türklerin hem de Almanların iştahını kabartıyordu ve müttefik olmalarına karşın Bakû'nün sonunda kime kalacağı konusunda anlaşamıyorlardı.

63 ATASE, A.4/3671, Kls.2921, D.159-510, F.1-44; A.4/3671, Kls.2912, D.464-, F.5-12; BIHL, Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte, II, s.234.

64 ATASE, A.4/3671, Kls.2921, D.511-, F.1-95; ATASE, A.4/3671, Kls.2912, D.464-, F.5-15; A.4/3671, Kls.2921, D.511-, F.1-93. Gerek Vehip Paşa'nın telgrafı ve gerekse buna verilen cevap için ayrıca bkz. Bülow an Auswärtiges Amt, Ad. Felde, 12. März 1918, PA-AA, Kaukasus, R.11042, Bd.11, Russland Nr. 97 a.

65 SUNY, Bakû Komünü, s.274.

66 Von OHL an Botschaft konstantinopel, Berlin, den 28. Februar 1918, PA-AA, Kaukasus, R.11042, Bd.11, Russland Nr.97 a.

67 Der K. Botschafter an Auswärtiges Amt, Konstantinopel, den 2. März 1918, PA-AA, Kaukasus, R.11042, Bd.11, Russland Nr. 97 a.

İngiltere petrolü İttifak Devletlerine bırakmaya niyetli değildi. Bolşevik Rusya ise bütün yabancı güçleri Bakû'den uzak tutmaya ve şehri "Sovdepiia" içinde korumaya çalışıyordu⁶⁸.

Türkiye ve Transkafkasya Hükümeti temsilcileri Kafkasya'ya barışı getirmenin çarelerini ararlarken, Sadrazam Talat Paşa, öteden beri Türklerin ve Gürcülerin üzerinde bir türlü uzlaşmaya varamadığı Batum vilâyeti hakkındaki görüşlerini Bernstorff'a açıkladı: Talat Paşa bu görüşme sırasında, Kafkaslardaki sınırların değişken olarak kabul edilmesi gerektiğini ve ayrıca Batum üzerinde ısrar etmediğini, çünkü sadece Müslümanların yaşadığı bölgelerin istendiğini belirtti. (Kafkasya'da müslümanların yaşadığı bölgelerin istendiği hakkındaki açıklaması Batum için de geçerli olabilirdi)⁶⁹. Cemal Paşa ise, 7 Mart 1918'de Amiral von Rebeur Paschwitz ile yaptığı bir görüşmede, Batum'un Türkiye için çok önemli olduğunu belirtiyor, Karadeniz'de Türk hakimiyetinin sağlanması için Batum limanının Türklerin eline geçmesi gerektiğinden bahsediyor ve "Karadeniz Türk hakimiyetine geçerse, Almanlar, Berlin-Bağdat hattı yanında İstanbul Batum-Bakû üzerinden İran'a ve Asya'nın iç kısımlarına doğru yeni bir yola sahip olacaklardır. bu yüzden Almanya, Türkiye'yi güçlü bir devlet olarak görmeli, kuvvetli bir Türk donanmasının oluşmasını arzu etmeli ve bu husustaki gayretleri desteklemelidir" diyordu⁷⁰.

Öte yandan Batum'un bir Gürcü şehri olduğunu savunan Gürcüler Batum'dan vazgeçmek niyetinde değillerdi. Ancak, şimdi Gürcüler en önemli limanlarını kaybetme tehdidiyle karşı karşıya idiler.

Bu sıralarda İstanbul'da bulunan Berlin Gürcü Komitesi Başkanı Maçabelli Gürcistan üzerindeki Türk ve Alman çıkarlarını koz olarak kullanmaya, Türkiye ve Almanya'yı karşı karşıya getirmeye çalışıyordu. 22 Mart 1918'de Yüzbaşı Hülsen'e gönderdiği yazısında diyordu ki: Türklerin hile veya kuvvet yolu ile tüm Doğu Kafkasya'yı ele geçirmek istedikleri çok açık seçik görülmektedir. Türkler bunu başarabilir ve hatta İran Azerbaycanı'nı da ilhak edebilirlerdi. Türkiye ve İngiltere arasındaki bir uzlaşma ise, Almanya'nın doğu politikasının yolunu ukayabilirdi. Bu yüzden İran, Afganistan ve İçasya'ya uzanan yol üzerinde bir köprü konumunda

68 SUNY, Bakû Komünü, s.253.

69 BIHL, Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte, II, s.233.

70 Der K. Botschafter an Auswärtiges Amt, Konstantinopel, den 7. März 1918, PA-AA, Friedensverhandlungen mit Russland in Brest-Litowsk, R.22058, Bd.22, Russland.Pol.Nr.1.

bulunan Kafkasya'nın bağımsız kalması gerekmektedir. Dolayısıyla Almanya Gürcistan'ın bağımsızlığını kazanması için yardım etmeliydi. Gürcüler Almanların bu konuda yapacakları her türlü girişimi destekleyeceklerdir.

Maçabelli'nin düşüncesine göre; Türkler kendisini sadece oyalamaktadır. Talat Paşa, Kars, Ardahan ve Batum'un Türkiye'ye geri verilmesini ve aynı zamanda Kars-Tiflis-Batum demiryolu hattının Türk kontrolüne geçmesini arzuluyordu. Maçabelli, İstanbul'daki Avusturya-Macaristan askerî temsilcisine, Sadrazam'ın Varşova'da bağımsız bir Gürcistan konusunda oldukça lütûfkâr davrandığını, fakat şimdi bu hususta olumsuz bir tutum sergilediğini açıklamıştı⁷¹.

Maçabelli sonuç üzerinde pek fazla etkili olmayacak bir takım girişimlerde bulunurken, Türk ve Transkafkasya Hükümeti temsilcileri 14 Mart 1918'de Trabzon'da biraraya gelmişler ve böylece aralıklarla 14 Nisan 1918'e kadar devam edecek olan Trabzon Barış Konferansı başlamıştı. Türkiye Brest-Litovsk barış şartlarının kabul edilmesini istiyor, ancak Kafkas Hükümeti bu antlaşmayı tanımamakta ısrar ediyordu. Gürcüler Batum'u, Ermeniler'de Kars'ı Türkiye'ye bırakmak niyetinde değillerdi. Halbuki Türk Heyeti, Brest-Litovsk Antlaşması şartlarına uygun olarak üç sancağın tamamıyla Türkiye'ye katılması üzerinde ısrar ediyor ve Batum'dan asla vazgeçmek istemiyordu. Nitekim, Türkiye 6 Nisan 1918'de Kafkas hükümeti temsilcilerine bir ultiimatı vererek, "hem Brest-Litovsk Antlaşması'nın tanınmasını hem de Türkiye ile kesin görüşmelerde bulunabilmek için, Transkafkasya Cumhuriyeti'nin kendisini bağımsız bir devlet olarak, Rusya'dan ayırdığını açıkça ifade etmesini" istedi. Ancak bunlar yerine getirildikten sonradır ki, Kafkas Heyeti Türkiye ile müzakerelere girişebilecekti. Bu ultiimatı üzerine Kafkas Heyeti üyeleri, toplantıya çağrılan Seym'deki görüşmelere katılmak üzere, Trabzon'dan Tiflis'e hareket ettiler⁷².

Bu arada, Erzincan, Bayburt, Trabzon, Tercan, Aşkale şehir ve kasabalarını ele geçirerek, Erzurum önlerine gelmiş olan Türk kuvvetleri 12 Mart 1918'de

71 BIHL, Die Kaukasus, Politik der Mittelmächte, II, s.235-236.

72 KURAT, Türkiye ve Rusya, s.467-470.

Erzurum'u⁷³, 16 Mart'ta Tortum ve Köprüköy'ü işgalden kurtardılar⁷⁴ ve 24 Mart 1918'de 1914 Türk-Rus sınırına ulaştılar⁷⁵.

Türkiye'nin Transkafkasya hükümeti temsilcilerine verdiği ultimatom Seym'de hararetili tartışmalara sebep oldu. Tiflis'de münakaşalar ve müzakereler devam ederken, Vehip Paşa, aldığı emir üzerine askeri harekâta yeniden başladı. Türk kuvvetleri 5 Nisan 1918'de Sarıkamış'ı, 14/15 Nisan'da Batum'u, 25 Nisan'da Kars'ı ele geçirdiler ve birkaç gün sonra da 1877-1878 Türk Rus sınırına ulaştılar. Böylece Nisan sonlarında üç sancak sahası, tamamen Türk kuvvetleri tarafından ele geçirilmiş oldu⁷⁶.

Seym tarafından yetki verilen Çenkeli Türk baskısına cevap verdi ve Brest-Litovsk Antlaşması'nın hükümlerini kabul etti. (10 Nisan). Tiflis'de bu görüş o kadar tepki gördü ki üç gün sonra (13 Nisan) Seym Türkiye'ye savaş ilân etti⁷⁷. Müslüman Partileri Musavat ve Rusya'da İslâm (İttihad) Türklere karşı savaşa katılmayacaklarını açıkladılar ve Transkafkasya demokrasi birliğinin Türk karşıtı siyasetle parçalanabileceği uyarısında bulundular. Seym bir hafta sonra bir kez daha kararını değiştirdi, istemeden de olsa Vehip Paşa ile görüşmeyi kabul etti. Aynı gün (22 Nisan) Seym Transkafkasya'nın bağımsızlığı konusunu tartıştı. Yalnız Kadet Semenov ve Sosyalist Devrimci fraksiyonundan bir bölüm bağımsızlığa karşı çıktılar. Taşnaklar, Musavatçılar ve Menşevikler bağımsızlık için oy verdiler. 26 Nisan'da Çenkeli hükümet kurdu, Brest-Litovsk hükümleri sonunda kabul edildi ve muzaffer Türklere görüşmek üzere bir heyet Batum'a gönderildi⁷⁸.

Böylece Türk askeri harekâtının baskısı ve olup bitiler altında, Tiflis Seym'i, Trabzon'da Türk Heyeti tarafından ileri sürülen şartları kabul etmek zorunda kaldı. Nitekim, Transkafkasya Cumhuriyeti kendisini bağımsız bir devlet olarak ilân etti. Hükümet Başkanı ve Dışişleri Bakanı Çenkeli'nin başkanlığında bir heyet Türkiye ile kesin bir barış yapmak üzere Batum'a gitti. Bu defaki görüşmeler Batum'da

73 ATASE, A.5/5649, Kıs.3920, D.86-, F.7-17,18,19.

74 Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Kafkas Cephesi 3.Ordu Harekâtı, II, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1993, s.470.

75 Akdes Nimet KURAT, "Üç Sancak: Kars, Batum, Ardahan", *Türk Yurdu*, VII/3 (345), Ankara, 1970, s.26.

76 KURAT, Türkiye ve Rusya, s.473; SUNY, Bakû Komünü, s.256; Kafkas Cephesi 3 ncü Ordu Harekâtı, II, s.474-511.

77 JAESCHKE, "Der Turanismus der Jungtürken..", s.30-31; SUNY, Bakû Komünü, s.254.

78 SUNY, Bakû Komünü, s.254-255.

yapılacaktı. Batum'daki barış görüşmeleri 11 Mayıs 1918'de başladı ve 4 Haziran'a kadar devam etti⁷⁹.

Türkiye'nin Transkafkasya'da egemenlik kurmasına karşı gelen ve 1918 baharında Gürcülerle ilişkilerini canlandıran Almanlar, Alman yanlısı bir Gürcü devleti hiç olmazsa Gürcülerin egemenliğinde bir Transkafkasya Federasyonu meydana getirebilmek için çalışmaya başladılar. Dolayısıyla Batum Konferansı'nda Alman temsilciler de bulunmuştu⁸⁰. Batum Konferansı'na Sovyet Hükümeti'de katılmak istemiş ve hiç olmazsa bir gözlemci bulundurmaya arzu etmişti. Fakat aynı zamanda Batum Antlaşması'nın tanımayacağını da açıklamıştı⁸¹.

1918 Mayıs'ının sonlarına doğru Kafkasya'da oldukça önemli siyasî gelişmeler cereyan etti. Transkafkasya Cumhuriyeti Seym'i Tiflis'de yaptığı son toplantısında (26 Mayıs 1918) kendini feshetti ve Transkafkasya Cumhuriyeti'nin sona erdiğini bildirdi⁸². Transkafkasya Federasyonu Gürcü Menşevikler tarafından, Azcrilerin Transkafkasya Cumhuriyeti'nden çok Osmanlı İmparatorluğu'na bağlılık göstermeleri nedeniyle lağvedilmişti. Gürcüler, Ermenilerle devam eden bağların kendilerini Türklerle Ermeniler arasındaki savaşa iteceğinden de korkmuşlardı. Transkafkasya Federasyonu'nun bağımsızlığında Türk baskısı söz konusu olduğu halde, Gürcistan'ın federasyondan çekilmesinde ve Mayıs'da bağımsız cumhuriyet ilân edilmesinde daha çok etkili olan Almanların destek sözleri oldu⁸³. Mesele sadece Transkafkasya Cumhuriyeti'nin sona ermesiyle bitmedi; Seym'in dağıldığı gün, gayet önemli kararlar da alınmıştı. 26 Mayıs 1918 günü Gürcistan bağımsızlığını ilân etti. Aynı gün Ermeniler de kendi bağımsız devletlerini ilân ettiler. Nihayet Azerbaycan da 28 Mayıs'da istiklâlini ilân etti. Gürcistan'ın başkenti Tiflis, Ermenistan'ın da Erivan olacaktı. Azeriler ise hükümetlerini Gence (Elizavetpol)'de kurdular, bu geçici başkenti, kısa sürede Bakû'yu kurtarmayı umuyorlardı. Böylece Haziran başlarında Transkafkasya'da dört ayrı hükümet vardı. Gürcistan, Ermenistan, Azerbaycan Cumhuriyetleri ve Bakû Komünü⁸⁴.

Batum müzakerelerinde Türkiye ile Azerbaycan arasındaki yakınlık büsbütün artmış ve Azerbaycan Osmanlı Devleti ile bazı gizli antlaşmalar da yapmıştı.

79 KURAT, Türkiye ve Rusya, s.473-474.

80 SUNY, Bakû Komünü, s.274.

81 KURAT, Türkiye ve Rusya, s.475.

82 KURAT, Türkiye ve Rusya, s.476.

83 SUNY, Bakû Komünü, s.260-274.

84 SUNY, Bakû Komünü, s.260; KURAT, Türkiye ve Rusya, s.477.

Antlaşmanın IV.maddesine göre: Azerbaycan Hükümeti dahilde güvenliği sağlamak üzere Türkiye'den askerî yardım istemek hakkına sahipti. Bu suretle Türkiye ile Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan arasında barış antlaşmaları imzalanmış ve ihtilâflı meseleler çözümlenmiş oldu. Ayrıca Türkiye ile Gürcistan ve Azerbaycan arasında bir Petrol Antlaşması da imzalandı. Gürcistan ve Ermenistan Hükümetleri bu antlaşmanın baskı ve zor altında yapıldığını açıkça iddia ettiler; fakat bunu değiştirmek için ellerinde maddi imkânları yoktu. Özellikle Batum'un kaybı Gürcüler için büyük darbe oldu. Bunun içindir ki Türk baskısına karşı durabilmek için Almanya ile yakın ilişkiler kurma yoluna gidildi. Gürcüleri Ermeniler izlediler. Almanlar da bunu kendi çıkarlarına uygun bulduklarından, Gürcistan'ın hamisi rolünü oynamaya başladılar. Bununla beraber gerek Batum'un ve gerekse Tiflis'in Almanya için herhangi bir önemi yoktu. Asıl mesele Bakû petrolüydü ve petrolün sadece Türklerin kontrolü altına girmesine razı olunmayacaktı⁸⁵.

Türkiye Batum Antlaşmaları ile Brest Antlaşması ile belirlenen sınırı aşarak, Transkafkasya'da 12421 km² toprak kazandı. Gürcistan 1828 sınırlarına itildi. Ermenistan üzerinde 321 bin kişinin yaşadığı 9.000 km² lik bir arazi ile sınırlandırıldı. Abastuman Gürcistan'a geri verildi. Gürcistan ve Ermenistan, ordularını genel bir barışın yapılmasına kadar terhis etmek zorunda bırakıldılar. Azerbaycan Türk hakimiyetine giriyor, tüm Kafkasya'daki demiryolu ağı Osmanlı 3.Ordusu'nun kontrolü altında geçiyordu. Batum Antlaşmaları ile Osmanlı İmparatorluğu'nun Transkafkasya üzerindeki hegemonyası sağlamlaşmış oluyordu. Şüphesiz yapılan antlaşmalarla, tüm, Kafkas Cumhuriyetleri ile birlikte Kuzey Kafkas Cumhuriyeti de Türkiye tarafından tanınmış bulunuyorlardı. Diğer müttefik devletlerden Almanya'da dahil hiçbiri Gürcistan ile bu kadar yakın ilişkiye giremediler⁸⁶.

Almanya Kafkasya'nın denetiminin Türklerin eline geçmesini istemiyor ve Gürcistan'ı destekliyor görünerek, Kafkasya'daki etkinliğini korumaya, özellikle Bakû petrollerinden ve Kafkasya'nın diğer yeraltı zenginlik kaynaklarından yararlanmak isteniyordu.

Rusya'nın ise Kafkasya'dan vazgeçmesi pek olası görülüyor, Kafkaslarda hakimiyetin Türklerin veya Almanların eline geçmesine tahammülü olmadığını

85 KURAT, Türkiye ve Rusya, s.478. Trabzon ve Batum Konferansları hakkında geniş bilgi için bkz. KURAT, Türkiye ve Rusya, s.467-478; Werner ZÜRRER, Kaukasien 1918-1921 Düsseldorf, 1978, s.42-68.

86 BIHL, Die Kaukasus-Politik der Mittelmächte, II, s.239-240.

açıktan açığa hissettiriyordu. Herşeyden önce Bakû Rusya için son derece önemliydi. Bakû petrolü olmaksızın, zaten çökmüş olan Sovyet ekonomisinin ayakta durmasına imkân yoktu. Özellikle iç savaşın başlaması üzerine, akaryakıt Bolşevikler için hayati bir madde haline gelmişti. Dolayısıyla Sovyet idaresi kurulur kurulmaz, Kafkasların ve ayrıca Bakû'nün elde tutulabilmesi yolunda Sovyet liderleri tarafından hemen gerekli önlemlere başvuruldu. Sovyet-Rusya Transkafkasya'da Bolşevik idaresini kuramadı. Fakat Bolşevikler Bakû'da oldukça kuvvetliydi ve Ermeniler arasında birçok taraftara sahip olan Bolşevikler onların da desteği ile 18 Mart 1918'de Bakû'da idareyi ele geçirdiler⁸⁷.

Türkiye için Bakû, tarihî, siyasî ve kültürel açıdan büyük bir önem taşıyordu ve dolayısıyla Türkiye'nin Bakû'ya olan ilgisi sadece petrolle sınırlı değildi. Diğer taraftan Azerîler, gittikçe artan Ermeni baskı ve zulümleri karşısında Türkleri bir kurtarıcı olarak görüyorlar ve onların Bakû'ya girmelerini sabırsızlıkla bekliyorlardı. Zaten Türkiye ile bağımsız Azerbaycan Devleti arasında yapılan antlaşma gereği, Azerbaycan Hükümeti Türkiye'den askerî yardım isteme hakkına sahipti ve Türkiye'de gerektiğinde Azerbaycan'a askerî yardımda bulunmayı taahhüt etmişti.

İşte tüm bu sebeplere bir de Azerbaycan Hükümeti'nin yardım çağrısı eklenince, Türk kuvvetleri 1918 Eylül'ünde Bakû'ya karşı harekete geçtiler ve 15 Eylül 1918'de Bakû'ya girdiler. Böylece geçici bir süre için Gence'de bulunan Azerbaycan Hükümeti Bakû'ya gelerek asıl başkentine kavuşmuş oldu. Ancak, Bakû'nun işgali üzerine Türkiye'yi şiddetle protesto eden Sovyet Hükümeti 20 Eylül 1918'de gönderdiği bir nota ile Brest-Litovsk Antlaşması'nın ihlâl edildiğini öne sürerek, bu barışın hükümsüz olduğunu tek tarafı olarak ilân etti⁸⁸.

Öte yandan yukarıda da değinildiği gibi, 1918 Mayıs'ının sonlarına doğru, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Cumhuriyetleri ilân edildi. Ancak, bu yeni cumhuriyetlerin bağımsızlığı Transkafkasya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı kadar bile sürmedi. Birkaç hafta içinde, Türk birlikleri Ermenistan ve Azerbaycan'ın büyük bir kısmını ele geçirdi. Bağımsız Ermenistan, ad olarak bile varlığını yitirdi; Azerbaycan Hükümeti ise Türk askerî komutanlığının etkisi altına girdi. Gürcistan, Türkiye'nin müttefiki Almanya'nın koruyuculuğuna sığınarak aynı duruma düşmekten kurtulabildi. 28 Mayıs 1918'de Almanya ile Gürcistan arasında imzalanan bir

87 KURAT, Türkiye ve Rusya, s.478-479.

88 Sovyet Hükümeti'nin bu notası için bkz. **Yeni Dünya** (Moskova), 13 Teşrin-i evvel 1918, no.9; Norddeutsche Allgemeine Zeitung, No.510, vom. 5.10.1918, **PA-AA**, Beziuhungen Ruslands zur Türkei, R.13567, Bd.9, Türkei No. 153.

antlaşma gereğince Gürcistan, Brest-Litovsk'da saptanan sınırları kabul ediyor, fakat ileride bir Türk istilasına karşı, Almanya'nın zımnî desteğini sağlamış oluyordu. Almanya, muhtemelen Rusları gücendirmeme kaygısıyla, Gürcistan'ın bağımsızlığını resmen tanımaktan kaçınmakla birlikte, Gürcistan'a diplomatik temsilciler ve konsoloslar atamayı üstlendi. Böylece, Almanya, Bakû petrolünün Karadeniz'e ulaşmasında önemli bir rol oynayan Transkafkasya demiryolunu denetim altına almayı sağlıyordu; Gürcistan ise, bütün hammaddelerini -ki içlerinde en önemli olan manganezdi- savaş boyunca Almanya'nın emrine vermeyi kabul ediyordu. Bu ittifak sayesinde güçlenen Gürcistan, 4 Haziran 1918'de Türkiye ile bir barış antlaşması imzaladı. Tiflis'de bir Alman garnizonu kuruldu; Brest-Litovsk Antlaşması'na ek olarak 27 Ağustos 1918'de Berlin'de imzalanan anlaşmanın bir maddesine göre de, Sovyet Hükümeti Gürcistan'ın bağımsızlığının Almanya tarafından tanınmasını kabul ediyordu.

Ermenistan'la Azerbaycan'ın, bağımsız birimler olarak gerçek anlamda ortadan silindikleri bir sırada, Gürcistan'ın bir dereceye kadar gerçek bir bağımsızlık elde etmesinin sebebi kısmen rastlantıydı. Almanya Gürcistan manganezine göz koymuştu ve Rusya'yı denetim altında tutmak için bir ayağının Kafkasya'da olması da işine geliyordu; bu sebeplerden ötürü, Gürcistan Cumhuriyeti'ni Alman iktidarının paltosuyla sarmalamak istiyordu. Ayrıca Gürcistan, Transkafkasyalı diğer iki millî gruba oranla bazı yapısal avantajlar taşıyordu.

1918 yazında, Transkafkasya'nın Almanya ile Türkiye arasında payedildiği ve Sovyet yönetiminde kalan istikrarsız Bakû şehri hariç, tümüyle Rusya'dan koptuğu görüldü. 1918 sonbaharında İttifak Devletlerinin çöküşü Almanya ve Türkiye'nin yerini İngiltere'nin alması sonucunu yarattı. İngiliz birlikleri, İran'dan Azerbaycan'a ilerleyerek 1918 Ağustos'u sonunda Bakû'ya bilfiil girdiyse de Türklerin ilerlemesi karşısında 15 Eylül'de buradan çekildi. Hem Türklerin hem de Almanların direnişi altı hafta sonra kırılınca, İngiliz birlikleri bir kez daha ilerlediler ve Aralık 1918'de, Bakû'yü ve Transkafkasya'nın başlıca şehirlerini işgal ettiler. 31 Aralık 1918'de İngiliz Hükümeti, Gürcü Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının ilân edilmesini sempati ile karşıladığını ve barış konferansında tanınması için direktmeye hazır olduğunu bir Gürcü heyetine bildirdi. Türk yenilgisinden sonra yeniden palazlanan ve İngiltere'nin koruyuculuğundan, pek göze batmaksızın yararlanan Ermenistan ve Azerbaycan millî hükümetleri de Paris'deki barış konferansına delegeler yolladılar. Fakat Paris'de söylenen güzel sözlerin Transkafkasya'da pek az anlamı vardı. 1919 yılı sona ermeden önce İngiliz kuvvetleri -Temmuz 1920'ye kadar kaldıkları Batum limanı

hariç- bölgeden tamamen çekildiler. Yabancı destekten yoksun kalan, kendi aralarında asgari müştereklerde bile anlaşamayan Transkafkasya bağımsız burjuva cumhuriyetlerinin, varlıklarını sürdürme imkânı kalmamıştı.

Ekim Devrimi'nden beri Transkafkasya politikasının belirgin özelliği Rus iktidarının yokluğu idi. Görünüşte bu boşluk, bağımsız yerel hükümetlerce, gerçekte ise önce Almanya ve Türkiye'nin, sonrada İngiltere'nin askerî gücüyle doldurulmuştu. Büyük Britanya sonunda geri çekildiğinde Rus iktidarı onun yerini almaya hazırды. Sovyet Hükümeti yabancı kuvvetlerin kuklası oldukları gerekçesiyle, üç Transkafkasya cumhuriyetini boykot etmişti. Bu cumhuriyetler şimdi de, kendi güçsüzlüklerinden ötürü yenik düşüyorlardı. 1920 Nisanı sonunda (27 Nisan 1920), İngiliz birliklerinin çekilirken iktidarda bırakmaları, Ocak 1920'de İtilâf Devletlerince tanınmış olan Azerbaycan Hükümeti, Bakû'da patlak veren bir komünist isyan sonucu büyük bir güçlkle karşılaşmaksızın devrildi⁸⁹.

İkinci aşama Ermenistan'da gerçekleşti. Ermeniler, Türklerden korktukları ve nefret ettikleri için, mevcut rejim ne olursa olsun, geleneksel olarak Rus tarafı oluyorlardı. Diğer taraftan İtilâf Devletlerinin manevi desteği ve Ermenistan üzerinde bir Amerikan ya da İtilâf Devletleri mandası kurulmasına ilişkin uzun süre devam eden ve sonunda gerçekleşmeden kalan özlem, Ermeni Hükümeti'nin başlıca kozu olmuştu. 1920 yazında son İtilâf Devletleri kuvvetlerinin çekilmesiyle birlikte bu hayaller suya düştü. Sèvres Antlaşması'nın gecikerek, 10 Ağustos 1920'de imzalanması Ermenistan'ın İstanbul'daki kukla Türk Hükümeti tarafından resmen tanınmasına yol açıyor, fakat Mustafa Kemal'e ve Türk milliyetçilere ağır bir hareket oluyordu. Ekim 1920'de -Eylül olması lazım- bir sınır anlaşmazlığı yüzünden çarpışmalar başladı ve Türk birlikleri, Kars'la Gümrü'yü ele geçirdiler. Ermenistan'da Türk milliyetçilerle Sovyet Rusya arasında Taşnak Hükümeti'ni devirmek için bir danışıklı döğüş olduğu inancı yaygındı. Böyle bir danışıklı döğüş olsaydı, bundan, daha çok Sovyet Rusya yararına sonuçlar beklenebilirdi. Gerçekteyse Türk birliklerinin ilerleyişi devam ediyordu. Ancak daha sonra Kasım ayında, Türkler hemen hemen tam bir zafer kazanmışken ve Ermenistan Hükümeti dağılma halindeyken Sovyet birlikleri kuzeydoğudan ilerlediler, beraberinde getirdikleri devrimci bir komite, başkenti Erivan olan yeni bir Ermenistan Sosyalist Cumhuriyeti ilân etti. Yeniden kurulan Ermeni Hükümeti Moskova tarafından

89 Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Sovyet-Rusya tarafından 27 Nisan 1920'de bağımsızlığına son verilmesi hakkında geniş bilgi için bkz. SWIETOCHOWSKI, Rus Azerbaycanı, s.223-250.

hemen tanındı ve 2 Aralık 1920'de Türkiye ile bir barış anlaşması imzalandı. Kuşatılmış bir Ermenistan bu işten, bağımsız bir Sovyet Cumhuriyeti olarak çıktı.

Gürcü Menşevik Hükümet varolmakta devam ediyordu ve varlığının son aylarında uluslararası alanda beklenmedik ve dikkate değer çıkışlar yaptı. Ancak tehlike kapıdaydı ve önce Azerbaycan'ı, daha sonra Ermenistan'ı yutan Kızıl Ordu bu defa Gürcistan'ı tehdit ediyordu. Nitekim, 1920 sonlarına doğru Sovyet orduları sınır bölgelerinde yığınak yapmaya başlamışlardı. Sovyet, Ermenistanı, Sovyet ve Gürcü Bolşevik kuvvetleri sınırı geçtiler, iki gün sonra Türkiye bir ulti-matom vererek, Ardahan ve Artvin bölgelerinin iadesini istedi (23 Şubat 1921); bu istek yerine getirildi. 25 Şubat 1921'de Tiflis teslim oldu ve galipler bir Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilân ettiler. Böylece Azerbaycan ve Ermenistan'dan sonra Gürcistan'da tamamen Sovyet-Rusya'nın egemenliğine girdi. Bunun üzerine Gürcü Menşevik Hükümeti de ülkeyi terketmek üzere Batum'a çekildi. Bu olay, Türkistan'ın çalkantılı bölgelerini temizleme harekâtı hariç, SSCB'ni oluşturacak bölgelerde Kızıl Ordu'nun son harekâtıydı ve dış düşmanla savaş tehlikesinin bir kez daha ufukta görünüleceği, yaklaşık yirmi yıl sonrasına kadar görülecek son zorla Sovyetleştirme örneğini oluşturuyordu⁹⁰.

Tüm batılı yazarlar gibi Edward Hallett CARR da yukarıda alıntı yapılan "Bolşevik Devrimi" adlı kitabında, Türkleri işgalci bir güç olarak görmekte; "Bu yeni cumhuriyetlerin bağımsızlığı Transkafkasya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı kadar bile sürmedi. Birkaç hafta içinde, Türk birlikleri Ermenistan ve Azerbaycan'ın büyük bir kısmını işgal etti. Bağımsız Ermenistan, ad olarak bile varlığını yitirdi; Azerbaycan hükümeti ise Türk askerî komutanlığının kuklası oldu." İfadeleriyle, tarihi gerçekleri sapırmakta ve batının bir türlü kurtulamadığı Hristiyanlık taassubunu vurgulamaktadır.

Aslında Türkiye için Kafkaslar tarihi, siyasî ve kültürel açıdan büyük bir önem taşıyordu ve Kafkasya ile uzun bir geçmişe dayanan bu müşterek bağlarını koparmak istemiyordu. Öte yandan Ekim Devrimi'nden itibaren Transkafkasya'da Rus iktidarının yokluğu ve ortaya çıkan iktidar boşluğunun, bölge ile yakın ilişkileri olan Türkiye tarafından doldurulmaya çalışılmasından daha doğal birşey olamazdı. Tüm bunların yanısıra, işgalci bir güç olarak gösterilen Türkiye ile Azerbaycan Hükümeti arasında 4 Haziran 1918'de Batum'da imzalanan dostluk antlaşmasının IV.maddesine göre; Azerbaycan Hükümeti Türkiye'den yardım istemek hakkına

90 CARR, Bolşevik Devrimi, I, s.314-320.

sahipti ve Türkiye'de gerektiğinde Azerbaycan'a yardımda bulunmayı taahhüt etmişti. Bu iki bağımsız devlet arasında yapılan antlaşmanın dışında, Ermeni baskı ve zulümlerinin gittikçe artması üzerine Azerbaycan Hükümeti'nin Türkiye'den yardım talebinde bulunması, Türk kuvvetlerini Bakû'ya, hatta Dağıstan'a kadar ilerleten olayların cereyan etmesinde belli başlı etkenler oldu.

Türk kuvvetlerinin gerek Bakû'ya ve gerekse Dağıstan'a kadar gitmeleri büyük başarıydı. Bununla hem Azerbaycan'da hem de Dağıstan'da bağımsız iki devlet kurulmuş oldu. Ancak bu başarının devamlı olması için İttifak Devletlerinin savaşı kazanmaları gerekiyordu. Artık her şey İtilâf Devletlerine karşı yürütülen savaşın neticesine bağlıydı. Fakat İttifak Devletleri mağlup oldular ve Türkiye 30 ekim 1918'de imzaladığı Mondros Mütarekesi gereğince, Brest-Litovsk Antlaşması ile elde ettiği toprakları, yani Kars, Ardahan ve Batum'u boşaltarak, 1914 sınırlarına çekilmek zorunda bırakıldı. Bu bölgeler Ermeniler ve Gürcüler tarafından yeniden işgal edildi. Ama Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlatılan Millî Mücadele sırasında Doğu Cephesi'nde Ermenilere karşı büyük başarılar elde edildi ve Türk kuvvetleri Sarıkamış, Kars ve Gümrü'yü ele geçirdiler. Ermeniler barış istemek zorunda kaldılar ve 2/3 Aralık 1920'de Ermenilerle Gümrü Antlaşması imzalandı. Ermenistan'ın sovyetleştirilmesinden sonra, Türk-Rus sınırını belirlemek üzere Türkiye ile Sovyet-Rusya arasında 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmaya göre Batum ve çevresi hariç, Ardahan ve Kars sancakları tamamen Türkiye'nin elinde kaldı. Böylece Doğu Anadolu'nun Rus işgalinden kurtarılması ve Türkiye'nin savunması açısından büyük öneme sahip olan Kars'ın anavatana kavuşması keyfiyeti herşeyden önce Brest-Litovsk Antlaşması ile sağlandı ve Millî Mücadele sonucunda elde edilen zaferle tam bir güvence altına alındı.